

Літаратурная Беларусь

Выпуск №3 (151)
(сакавік)

Змест

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org

novychas.by

НАВІНЫ: сучаснае літаратурна-грамадскае жыццё Беларусі..... с. 2
 ЭСЭ: Людміла АНДЗІЛЕУКА пра неабходнасць генетычнай моўнай самаідэнтыфікацыі..... с. 3
 ПРОЗА: «Дабрыня заўжды перамагае» — апошнія апаведы Міхася ДАНИЛЕНКІ..... с. 4
 ПАЭЗІЯ: новыя вершы Васіля ЗУЁНКА..... с. 5
 ШКАЛЯРЫЙ: «Таёмныя таварыствы» — старонкі другой часткі кнігі «Айчына. Маляўнічая гісторыя» Уладзіміра АРЛОВА і Паўла ТАТАРНІКАВА..... с. 6–7
 ПЕРАКЛАД: «Дзень Падзякі» Томаса ВЯНЦЛАВЫ ў перастварэнні Андрэя ХАДАНОВІЧА..... с. 8
 ПРОЗА: «Пад залатымі трубамі» — пачатак кінааповесці-фантазмагоры па матывах гістарычных хронік Людмілы РУБЛЕУСКОЙ..... с. 9
 КРЫТЫКА: агляд новых беларускіх кніжных выданняў..... с. 10
 ДРУК: ЛеГал пра 99-ы «ДЗЕЯСЛОУ»..... с. 11
 СВЕТ: навіны літаратурнага замежжа..... с. 12

Права выбару, або Як я позна адчула сябе беларускай

Людміла АНДЗІЛЕУКА

Сёння мы разгублена здзіўляемся: «Што здарылася з нашымі дзецьмі?»! Што штурхае іх на нематывавваную жорсткасць, бессэнсоўнае забойства кагосьці ці сябе. А жорсткасць, непрыманне іншага, непадобнага, незразумелага — ёсць фашызм, і прыжываецца ён у тым грамадстве, дзе зруйнавана права ВЫБАРУ.

нацыянальнай адметнасці і самаўсведамлення, бо карані не даюць упасці долу, дапамагаюць выстаяць у вятрах і бурах, даюць магчымасць быць абазнаным, заставацца сабой і на сваім месцы.

Мяне быццам не існавала да нейкага моманту, да таго часу, калі пачало нарэшце даходзіць, што жыву я не ў СССР, а ў сваім краі, што я не дробязны вінцік велізарнага агрэгату, у чэрава якога дзеля застрашвання людзей усяго свету ваеннай магутнасцю патрабуецца закідаць энергетычнае паліва ў выглядзе ўсё новых і новых ахвяр: знішчэнне цэлых народаў, людскіх сіл, жыцця, здароўя, працы, творчасці, шчасця...

Адкрылася нечакана, сядзячы на першым міжнародным конкурсе піяністаў, які адбываўся ў Беларусі («Мінская вясна-1996»... я, шматдзетная маці, адукаваны чалавек, дырэктар музычнай школы, празаік (мела публікацыі ў рэспубліканскіх выданнях), мастак (з персанальнымі выставамі), далёка не цёмная істота сярод свайго атачэння, раптам адчула: у нас, у Беларусі, ёсць *свая* культура, свае музыканты, кампазітары, пісьменнікі, паэты, мастакі, навукоўцы?! Далібог, амаль палову жыцця я пакутліва ўтойвала любоў да «малой радзімы» як хварабліваю няздольнасць адрачыся ад рудыментаў дзікуства, саромелася ўсяго свайго, нацыянальнага да чырвані на твары. Так цвёрда добрасумленая, паслухмяная школьніца засвоіла ўрок: я ўсяго толькі другасны элемент вялікага і магутнага. Недача-

Беларуская мова — гэтая мова беларускага народа, а не апазіцыі.

Шкада, што толькі апазіцыя гэтую разумее...

Фота www.twitter.com

сабою — не мае ніякай вартасці. Перш за ўсё мяне перайменавалі ў школе з Люсі ў незнаёмую Людмілу, і я, не любячы новага імя, балюча саромелася свайго ранейшага. Да таго ж, змусілі размаўляць інакш, не так, як сем гадоў размаўляла ў сваёй сям'і. Чаму?! Чаму?!

Гэта цяпер у Глыбокім аж тры школы, і ніводнай беларускамоўнай, але ўжо ніхто не шкадуе і не пытаецца ў кіраўніцтва краіны: «Чаму?!» Супала так, што ў той навучальны год, калі я стала першакласніцай, школа спраўляла наваселе ў новым, добра патым часе ўладкаваным будынку. Школу адразу, яшчэ ў працэсе будоўлі, называлі рускай. А «ста-

чыкаў падрыхтавалі, яны «сталі гарой за інтарэсы дзяцей», «выказвалі за бацькоў думкі».

«Доколе мы ходіць будзем в неведжах? Это как же наши дети будут поступать в вузы? Да их с такой неразвитой речью, косноязыких, не пустят на порог заведений! Неужели нашим детям веками оставаться дремучей деревенщиной!? Вторая школа — русскоязычная! А нам — дурманить детям головы этой мовой?»

Сход скіравалі ў іншы напрамак, бацькоў напалохалі: якая ўжо там школа нумар два, з «наваротамі», трэба дзяцей ратаваць ад цемрашальства! Пра сцюдзёны дашчаты туалет наводшыбе ў цэпры, пра тое, што з урока на ўрок прыйдзецца вучням перабягаць праз двор, бо мала, што школа месцілася ў двух адасобленых будынках, — майстэрні, ваенны кабінет, сталовая — усё размяшчалася ў маленькіх дамках, а дзеці, вядома, палянуюцца кожны раз апрапаца і будучь бегаць без паліто, і будучь часта хварэць... І шмат, шмат пра што іншае ўжо ніхто не ўспамінаў. Бацькоў падбурталі. Бацькам ДАЗВОЛІЛІ баставаць супраць роднай мовы. Яны і забаставалі. У 1965 годзе!.. У Савецкай Беларусі!..

Мая мама жадала сваёй дачцэ «шчаслівай будучыні» і далучылася да рускіх «забастоўшчыкаў». У класе было нямала рускіх дзяцей: Глыбокае заўсёды мела шмат заводаў і прадпрыемстваў, а кіраваць імі на ўсіх уз-

роўнях «здольнымі выяўляліся» толькі рускія.

Палова класу ўсё ж наведвала беларускамоўныя ўрокі. А я сядзела невукам дома яшчэ два тыдні. Нарэшце дачакалася! Адвялі мяне ў клас, пасадзілі за парту.

— Дети, что вы видите на картинке? — настаўніца торкнула ўказкай у плакат.

Прыгожанькі чарнявы хлопчык аж падскочыў, трасучы паднятай рукой, так хацелася яму адказаць перад новымі дзецьмі. Ён хадзіў на ўрокі...

— Качка!
— Нет, Миша, неправильно, с сегодняшнего дня ты должен отвечать: «Утка».

Гэта быў першы і апошні адказ на ўроках Мішы Грыцкевіча, хлопчыка з маленькай вёскі Жураўнёва. Я вучылася з ім да васьмага класа, мы сядзелі побач, цераз праход, яго выклікалі — Міша ўставаў з-за парты, таропіў вочы ў падлогу, дуркавата ўсміхаўся і ўпарта маўчаў. Атрымліваў чарговую «цугу» (так мы казалі пра двойку), сядзеў і бубнеў выдатна вывучаны матэрыял сам сабе пад нос. На Новы год у сёмым класе Міша прыслаў мне паштоўку з прызнаннем у каханні, не ад свайго імя, ад Дзёда Мароза, але хіба хто яшчэ ў той час прызнаўся б у каханні на роднай мове, акрамя Мішы? Да сёмага класа мы ўжо ўсе парабіліся «нямымі», «актыўна, аж ад пятага! класа, ажно па дзве гадзіны ў тыдзень!» вывучачы родную мову.

Мяне быццам не існавала да нейкага моманту, да таго часу, калі пачало нарэшце даходзіць, што жыву я не ў СССР, а ў сваім краі, што я не дробязны вінцік велізарнага агрэгату

лавек, якому, каб наблізіцца да правамоцных абранага грамадства, неабходна пазбавіцца сябе, сваёй радзіннасці, сваёй мовы, сваёй радасці і смутку, бо яны чамусьці саромныя, няправільныя. Ад нараджэння я адчувала калецтва свайго паходжання. З гэтым адчуваннем пачала жывацца ад першага класа школы, у якую так імкнулася, так спышалася па веды і... спатыкнулася з веданнем таго, што я — не я, і ўсё, што лічыла

рая», якая месцілася ў некалькіх маленькіх будынках былой канюшні, лічылася беларускай. Пакрыўджаныя бацькі дзяцей, якіх не пусцілі ў новую школу, узгневаліся, пачалі выказваць нязгоду. Хтосьці хітра-разумны зверху імгненна скумекаў, як накіраваць «негодование і ропот в нужное русло», каб адразу забіць двух зайцоў: суцішыць бацькоў і пазбавіцца ад шкоднай мовы. Да бацькоўскага сходу «старой» школы выклад-

Стыпендыі імя Магдалены Радзівіл

У офісе Саюза беларускіх пісьменнікаў былі ўганараваныя новыя стыпендыянткі Прэміі імя Магдалены Радзівіл: паэткі Вольга Гронская, Марыя Мартысевіч і Ларыса Раманова.

Стыпендыя імя Магдалены Радзівіл для пісьменніц і перакладчыц, заснаваная Саюзам беларускіх пісьменнікаў у 2017 годзе, прызначаная

на творчую працу і ўручаецца раз на год. Узрост аўтарак, намінаваных на яе, не абмяжоўваецца.

Спіс кандыдатак і імяны пераможцаў абіраюцца Радай стыпендыі, у склад якой уваходзяць Святлана Алексіевіч (старшыня Рады), Уладзімір Арлоў, Алена Макоўская, Барыс Пятровіч (Сачанка) і Юлія Чарняўская.

У мінулыя гады стыпендыяткамі станавіліся: Таццяна Барысік, Алена Брава, Вера Бурлак, Ярына Дашына, Наста Кудасова, Дар'я Ліс.

Прэс-служба СБП

Сёмы нумар «Новага замка»

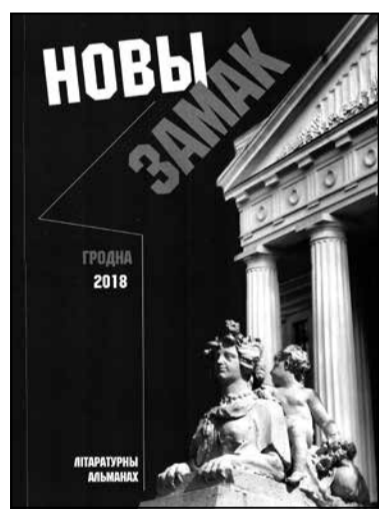
Пабачыў свет сёмы выпуск літаратурнага альманаха Гродзенскага аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў «Новы замак».

Алоўны рэдактар і ўкладальнік выдання Янка Трацяк адзначыў, што ўпершыню альманах выйшаў на 277 старонках, а гэта на трыццаць пяць старонак больш, чым ранейшыя...

«У альманаху шмат надрукавана твораў новых аўтараў, якія жывуць у Прынёманскім краі ці родам з Гарадзеншчыны, а гэта — Святлана Адамовіч, Ганна Крофта, Раіса Раманчук, Таццяна Яцук, Таццяна Валенцік, Надзея Чукічова і іншыя. Пашырылася і колькасць літаратурных рубрык. Нумар, мяркую, атрымаўся разнастайным і цікавым», — сказаў Янка Трацяк.

Сапраўды, «Новы замак» горадзенскіх літаратараў парадзе не толькі аўтараў, але і чытачоў. Бо ў ім ёсць што пачытаць, пачынаючы ад прозы старога горада Віктара Варанца да хронікі літаратурнай Гарадзеншчыны за 2018 год, якую падрыхтаваў Уладзімір Хільмановіч. З новымі вершамі і праязіннымі творамі чытачоў знаёмляць Святлана Абдулаева, Святлана Адамовіч, Юрка Голуб, Галіна Самойла, Сяргей Чыгрын, Уладзімір Васько, Рычард Бялячыц, Мікола Канановіч, Іван Буднік, Янка Трацяк, Віктар Сазонаў, Уладзімір Хільмановіч, Валянцін Дубатоўка, Альжбета Кеда, Віктар Шалкевіч і многія іншыя горадзенскія літаратары.

Па-беларуску ў альманаху можна прачытаць творы Міка-

лая Гумілёва, Жака Прэвера, Юльяна Тувіма, Ільдэфонса Галчыньскага. На суд чытачоў свае ўспаміны вынес Аляксей Пяткевіч; пра Ігара Жука і яго творчасць успамінаюць і распавядаюць Людміла Сінкова і Анжэла Мельнікава. Павел Сцяцко даследуе онімы творцаў Гарадзенскай філіі Саюза беларускіх пісьменнікаў і сталых аўтараў «Новага замка». Сяргей Чыгрын друкуе сваю перапіску з Алессям Бабарэка — дачкой вядомага беларускага пісьменніка Адама Бабарэкі. Алесь Бельскі разважае пра жыццёвы і творчы шлях Сяргея Чыгрына.

Гумарыстычныя творы ад Юркі Голуба, Святланы Адамовіч, Івана Будніка, Янкі Трацяка, Ладзіка Майніча прымусяць усміхнуцца ўсім, хто гэтыя сатыру і гумар прачытае. З дзіцячымі творами на старонках «Новага замка» выступаюць Раіса Раманчук і Галіна Самойла.

Першая прэзентацыя «Новага замка» адбылася 23 сакавіка.

Барыс Баль, Радзівіл Радзівіл

Дзённікі Барадуліна 1989–1991 гадоў

2 сакавіка споўнілася пяць гадоў з дня смерці народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна. За некалькі дзён да гэтай даты выйшла ягоная новая — пятая — кніга дзённікаў.

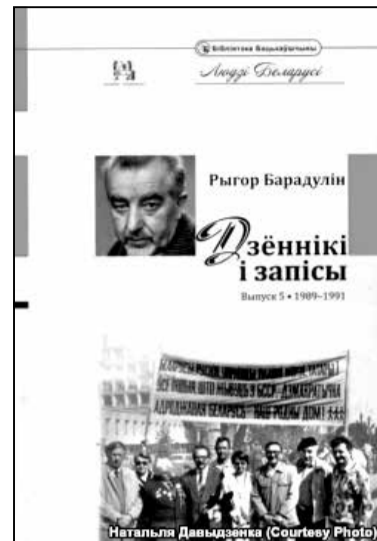
Яе героі — і партыйныя функцыянеры Яфрэм Сакалоў, Мікалай Слюнькоў, Мікалай Дземянцей, і нацыянальная эліта: Васіль Быкаў, Ларыса Генюш, Алесь Адамовіч, Генадзь Бураўкін, Карлас Шэрман, Зянон Пазыняк...

На думку даследчыцы і ўкладальніцы барадулінскіх «Дзённікаў і запісаў» Наталлі Давыдзенкі, 1989–1991 гады — бадай, самы цікавы перыяд і ў гісторыі Беларусі, і ў дзённікавых нататках Рыгора Барадуліна.

«Гэта новыя часы, гэта новы голас Барадуліна. Гэта не дзядзька Рыгор памяняўся — змяніўся час. І тут ужо больш «укручана» ў грамадскія справы. Але шмат гумару, іроніі — калі б Барадулін мог перачытаць тое, што тут ёсць, — сам бы здзіўся і рагатаў», — кажа даследчыца ў інтэрв'ю «Свабодзе».

«Кожны новы дзень прыносіў немагчымыя яшчэ ўчора падзеі і здарэнні: «перабудова», «дэмакратыя», «галаснасць», мітынгі і шэці — на Курапаты, у гадавіну Чарнобыля, Першы зезд народных дэпутатаў у Маскве... Перад Домам урада галадае (!) рабочы, які патрабуе, каб ягоную тэлеграму зачыталі на зездзе. Рыгор Барадулін — сябра БНФ і ўдзельнік ягоных Соймаў. Камуністы пачынаюць здаваць партыйныя білеты... Новы час дае падставы і для новых сатырычных тэм: у «Вожыку» друкуюцца эпіграмы на вядомых персон, набіраюцца вяселья і з'едлівыя нізкі «Дзіцячыя цвялікі для дарослых», «Хвіліны мычання. Жывельная лірыка» ды іншыя, якія не заўсёды трапляюць у друк, застаючыся ў рабочых бланках», — піша ў прадмове да выдання ўкладальніца «Дзённікаў і запісаў» Наталля Давыдзенка.

Лёс звёў юную рэдактарку Наталлю Давыдзенку і ўжо знакамитага паэта Рыгора Барадуліна на пачатку 1980-х, калі Наталля

прышла працаваць у выдавецтва «Мастацкая літаратура».

«У нас збольшага быў жаночы калектыў і два хлопчыкі, як мы іх тады называлі, — Рыгор Барадулін і Васіль Сёмуха. Гэта быў залаты час. І так па жыцці мы пасябравалі... Вы нават не ўяўляеце, колькі ў Барадуліна было запісаў, нататнікаў, працоўных бланкаў, папер, тэчак, перапіскі! І я даўно казала яму: трэба здаваць рукапісы ў архіў, бо завалы былі — да столі. Нешта я разбірала, выпісвала, сістэматызавала», — узгадвае Наталля Давыдзенка.

І ўжо ў 2000 годзе дзядзька Рыгор з жонкай, Валянцінай Міхайлаўнай, калі ўсе ўжо не працавалі ў дзяржаўных выдавецтвах, запрасілі Наталлю Давыдзенку ў госці ў Вушачы.

«Там таксама было шмат папер. І трапіў мне дзённічак, які падлетак Рыгор пісаў у 8-м класе. Сціплы такі сшытачак. Гэта быў штуршок! І там жа я знаходжу студэнцкі дзённік, 1955–56 гады: вучоба ў БДУ і цаліна. А потым ужо сістэматызаваных дзённікаў не было, былі нататкі, зацемкі. І пачалася апантаная праца», — згадала Наталля Давыдзенка.

У 1970-я Барадулін пачаў ездзіць у Прыбалтыку, а там былі ўжо такія невялікія штодзённічкі, у якіх ён рабіў працоўныя нататкі: каму патэлефанаваць, што зрабіць. Але гэта было фрагментарна. Таму матэрыялы для першых чатырох тамоў давалася збіраць і сістэматызаваць з безлічы крыніцаў: з працоўных нататнікаў, лістоў,

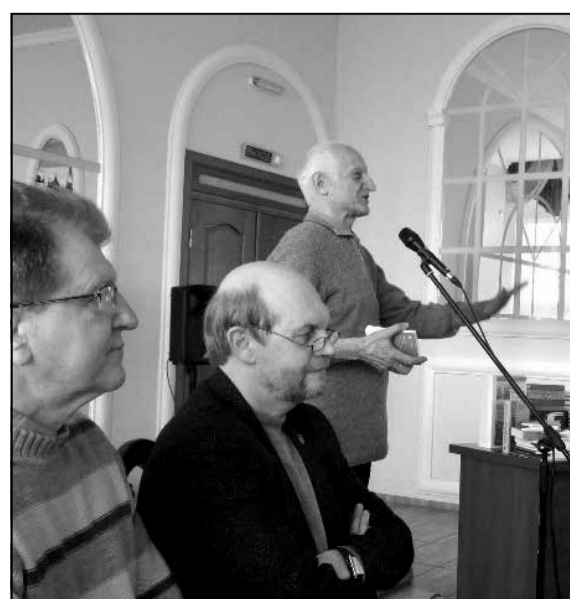
зацемак на палях рукапісаў. А вось з 1989 года Барадулін пачаў весці дзённікі ў «чыстым» выглядзе, кожны дзень занатоўваў падзеі, сустрэчы.

— Спадарыня Наталля, з аднаго боку, дзённік — рэч асабістая, прыватная, у нечым нават інтымная. Ці даводзілася вам, рыхтуючы дзённікі да друку, нешта цензураваць, рабіць купюры, штосьці «не даваць»? Да таго ж, Барадулін яшчэ вельмі востры на язык...

— Ведаеце, у першых чатырох тамох — амаль не. Было звычайнае савецкае жыццё. А пачынаючы з пятага тома, з 1989 года, у нас усё перакулілася. І гэта выявілася і ў запісах Барадуліна. З 1989 года ён піша кожны дзень. Дый паездка хапае — і ў Кіеў, Маскву, краіны Балтыі, у Кітай, у Парыж. Пяты том — пераломны... Вы запыталіся пра купюры. Ён мог вельмі эмацыянальна выказацца. Мы з ім крыху паспелі абгаварыць, што даваць, а што не. Бо дзённікі ён пісаў толькі для сябе. Я разумела, з чым магу сутыкнуцца, я ж не гаспадыня, прывыкла аўтара паважаць. І частку нейкіх момантаў асабістага жыцця, згадак пра людзей я не ўключала. Я старалася далікатна падаваць матэрыялы, але, наколькі гэта магчыма, не «прыгладжваючы» аўтара. Мы з ім абгаварылі, што абразлівыя эпітэты ў кнізе не павінны быць. Кожны чалавек можа пакрыўдзіцца на, здавалася б, любую драбязу. Але ёсць у Барадуліна рэзкія ацэнкі, дасталося ўсім: і сваім, і чужым, камуністам, бальшавікам, недэмакратам, нават ветэранам — «прыпячатаць» ён мог. Ён быў з такім фантастычным чуццём нават не да слова, а да гукі. Як ён умеў перарабляць прозвішчы! Часам я не магла гэта падаць — ён жа не сябрам перайначваў, ну проста не ў брыво, а ў вока. Часам я змякчала, як магла. Некалькі разоў ставіла шматкроп і замест прозвішчаў. У яго безліч эпіграм, прысвячэнняў, віншаванняў, і не толькі сяброўскіх. Яго ж прасілі, і ён пісаў, вельмі арыгінальна. У мяне іх цэлыя тэчкі. Немагчыма апублікаваць усё, але было б цікава.

Іна Студзінская, Радзівіл Свабода. Друкуецца ў скароце

«Паэты планеты» ў Брэсце

У Брэсцкай цэнтральнай гарадской бібліятэцы імя А. Пушкіна прайшла прэзентацыя серыі «Паэты планеты», што выходзіць у выдавецтве Зміцера Коласа.

У сустрэчы бралі ўдзел Лявон Баршчэўскі, Зміцер Колас, Барыс Пятровіч, Алесь Разанаў. Публіцы былі прадстаўлены некаторыя выданні з перакладной серыі. Усяго пачылі свет 53 кнігі аўтараў з розных краін свету. На сустрэчы прысутнічалі аматары паэзіі, сябры абласной філіі Саюза беларускіх пісьменнікаў, навучэнцы брэсцкіх ліцэяў.

Другая сутрэча, што мелася адбыцца ў Брэсцкім дзяржаўным універсітэце, на жаль, была ў апошні момант адменена адміністрацыяй гэтай навукальнай установы. Такім чынам, са студэнтамі-філолагамі не змог сустрэцца нават славетны выпускнік гэтай ВНУ Алесь Разанаў.

Прэс-служба Саюза беларускіх пісьменнікаў

Права выбару, або Як я позна адчула сябе беларускай

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1 (7)»

Каб мысліць і разважаць, мову трэба адчуваць генетычна і адмалку пашыраць слоўны запас з яе багатай скарбонкі. Школьнае ж вывучэнне чужой мовы мала таму спрыяла, ва ўсялякім разе, у школе тых гадоў і таго моўнага стану грамадства. Мы сталі самымі звычайнымі «быдлосамі»! Мы саромеліся сваёй мовы, а я яшчэ і свайго імя, бо ў галаве засела: усяго, што дома, трэба стыдацца. І я стыдалася. Маці дабаўляла: «Чаму ты, дачушка, не гаворыш, як Зоя? Па-руску. Красіва!» І гэта мне гаварыла мая мама, геніяльная казачніца... Яна так умела распавядаць, знаходзіла такія трапныя беларускія словы, што да гэтай пары не ўсе магу згадаць. А мне рабілася балюча ўдвая. Чаму я павінна гаварыць, «як Зоя», значыць, я не такая харошая, і мяне нельга любіць, як Зою, да таго ж ува мне расло і шырылася штосьці ўпартае наконт мовы. Не хацела крыўляцца, пераймаць чужыя словы, фразы.

Маё навучэнне супала, да ўсяго, з адукацыйным эксперымантам! Нашым першым і другім, і наступным падручнікам стала «Родная реч» (зусім не родная!), на кожнай старонцы, у кожным апавяданні чужыя, нязвычайныя словы гнялі-палохалі дзіця, прыніжалі невядомасцю, прымушалі адчуваць сябе другасортным «отныне и впредь, то бишь, повсеместно, сплошь и рядом, чай, ведь, не здешнего-то макара...». Мы спявалі толькі рускія песні, глядзелі рускамоўныя фільмы, чыталі рускія газеты і часопісы, чулі толькі пра рускіх артыстаў, спевакоў, музыкантаў. Беларуская мова ў нашым жыцці з'явілася толькі на пятым годзе навучання на дзве гадзіны за тыдзень, і сустрэлі мы яе ўжо не любімай, не чаканай, а прыстарэлай дзеўкай-векавухай, деревенщиной.

У сёмым класе нас павезлі на экскурсію ў Віцебск, вадзілі ў музей Шмырова. Нам распавядалі пра партызанскага камандзіра Бацьку Міная. Не пажадала сумясціцца ў маёй галаве геройства з ахвярай — чацвёрта дзетка! Прасцей было б зразумець, каб не прадстаўлены фотаздымкам на цаглянай сцяне факт: Бацька Міная са сваёй новай жонкай-каханкай вяселля, сытыя ў абдымку на саях па снезе з гармонікам. Ці здольны нармальны чалавек без паталагічнай цягі да ўлады, без маніякальнага пачуцця значнасці і гіпертрафіраванага гонару дазволіць чужым людзям «вель-

Гэтую лухту потым паўтараў кожны дурань! Такая багатая, самаўтваральная складаная мова — і так проста?! «Как слышится...» Дык жа, к а л і

чаць»
с я б е
Б А Ц Ь -
КАМ?

Пра ўсё так хацелася дазнацца, запытацца, а як?! У каго?! Чамусьці ў нашых мясцінах людзі не любілі партызан. Лічылі, што ў лесе хаваліся ад вайны, прыходзілі ноччу, каб адабраць апошняе, помсцілі аднасьлячанам, з кім да вайны мелі нязгоду, забівалі сведак, узрывалі цягнікі, якімі везлі гвалтам схопленых на працу ў Нямеччыну людзей. Мамін малодшы браток Паўла шаснаццаці гадоў пайшоў у самым канцы вайны з вёскі Прыпернае ў Глыбокае шукаць работу і не вярнуўся. (Да гэтага часу ніхто з радні не ведае, дзе дзеўся хлопец.) Той парой хапалі жыхароў раёна на вызваз у Нямеччыну, магчыма, папаўся і Паўла. Партызаны падарвалі цягнік. За падрыў выстраілі немцы ў шыхт вяскоўцаў і на «айн, цвай, драй...» забілі кожнага чацвёртага, ім аказаўся і Міша, малодшы браток майго бацькі. І як разабрацца ва ўсім: дзе дабро, дзе зло, што праўда, што памылка? Не насмелілася я тады запытацца пра ўсё ў класнай. Уяўляю, што б яна адказала! Не адну сваю думку ў стадыі зіготы загубіла я ад боязі аказацца «няправільнай», смешнай, незразумелай, няздольнай знайсці слова, каб выказацца. Бо сваёй мовы ўжо амаль не памяталі, а новую паспрабуй адчуць так, каб разумам і душой размаўляць на ёй. А ў васьмым я скончыла школу, паступіла ў музычную вучэльню, дзе праграма па макаўку перапоўнена спецыяльнымі навучанымі, і не да мовы там...

Выкладчыкі беларускай мовы ў школе, ды і ў вучэльні, абавязкова пачыналі ўрок са здэклівага правіла, складзенага на рускай: «В белорусском языке всё как слышится — так и пишется».

«слышится», а калі думаць і разважаць? Ці гэта нікому і не трэба, не абавязкова — «што загадана, тое і пішы!»? Пры паступленні ў музычнае вучылішча педагог запытаўся ў мяне, адкуль вытокі майго таленту, ці не было сярод продкаў музыкантаў, я адказала — не, не было. Ён надта здзівіўся: «Так бывае рэдка, каб на няўродным месцы ды штосьці вырасла». А ў сям'і майго дзеда (па маці) Юстына было семера дзяцей, яны рабілі

сціпля, якімі чулымі былі мужчыны з роду Юстына! Напэўна, адным з самых згубных для беларускай мовы і культуры стаў час, калі Пётр Машэраў, жадаючы вызваліць сялян, замест таго, каб зрабіць больш заможным і перспектыўным жыццё ў вёсцы, распусціў моладзь па гарадах. І пайшлі «новаспечаныя гараджане» ствараць «новую культуру». Скараспелыя на абрусенне «недачалавекі», каб адчуць сябе роўнымі, сарамліва глытаючы нязвычайныя для генетычна абумоўленай артыкуляцыі гукі, спышаліся «загергатаць» з вульгарным акцэнтам, які (проста як на пасмешышча!) прыжыўся ў народзе і закаранеў тры вучым пустазеллем: «Гаварат, пракрасна жывём! Моат быць, моат быць... Харошанькава — па нямношку! Сіводня такой празьнік, такая шоу устроили, лучшэ, чэм вчэра і пазавчэра! Вааще, харэ балдзэц, рэбэтай! Кахда ужэ прэкраццяца разгаворчыкі гэтай горсткі недавольных!» — аднолькава абражаючы Купалу і Пушкіна. Я не хацела так размаўляць. Мой нявэрткі язык беларускі ў школе, дома і паўсюль імкнуўся пазбягаць доўгіх гутарак, размоў з аднагодкамі, каб не зачапіцца аб вуглавата-вострыя рускія «г» і «р», не паслізнуцца на птушына-шчабятлівых «ч» і «ш», каб не ўжываць чужых для душы слоў і фраз... Ведаць рускую мову хацела, замяніць ёй сваю — ніколі! Дарэчы, прайшэй згаданую «забастоўку»: з усяго класу, а гэта трыццаць «з гакам» чалавек, «в вузы» паступілі толькі шасцёра, нягледзячы на «великий русский».

Каб мысліць і разважаць, мову трэба адчуваць генетычна і адмалку пашыраць слоўны запас з яе багатай скарбонкі. Школьнае ж вывучэнне чужой мовы мала таму спрыяла, ва ўсялякім разе, у школе тых гадоў і таго моўнага стану грамадства. Мы сталі самымі звычайнымі «быдлосамі»!

сваімі рукамі цымбалы, балалайкі, скрыпкі, дудкі, правілі гармонікі, маглі граць на любым інструменце без навукі, адразу «з вуха»! На маім вачах мама, ўпершыню ўзяла ў рукі балалайку, наладзіла строй і сыграла матыў без прырэдняй спробы. А я адказала педагогу: «Не было музыкантаў!» «А якія ж гэты музыканты?! — думала ся мне без кроплі сумневу. — Мужыкі-беларусы, цемната!» Так мне ўдаўблівалі ў галаву ўсё маё жыццё. Як жа мне сорамна, як балюча за той ганебны адказ перад усімі маімі продкамі, якіх я не бачыла, бо ў мяне не было жывых бабуль і дзядоў. Толькі пад склон жыцця пачала разумець, якія гэтыя былі людзі: добрыя, дружныя,

выказаць думку. У гэтай фобіі магутныя карані. Адзін з іх сямейны, родавы: асаблівасць людзей, блізкіх да прыроднага ладу жыцця, звыклых працаваць як вол, здольных вацаваць філасофіяй пастуха, па кацінаму велічна-маўкліва сузіраць свет. Другі гістарычны: гвалтоўнае адлучэнне вякамі ўсяго народу ад роднай мовы, на якой толькі і здольны чалавек праз слова пасцігаць і ўсведамляць жыццё ў сабе з вонкавым яго праяўленнем. Страта роднай мовы народам непазбежна нясе правал у генетычнай памяці і немый страх перад працэсам мыслення. Трэці «корань» мае сацыяльна-палітычнае паходжанне: значна прасцей кіраваць «немаўлятамі», навя-

заць ім якую заўгодна «навукова-абгрунтаваную» хлусню пад сцягам духоўнасці, маралі, прытрымліваючыся якой чалавек вучыцца прамаўляць толькі патрэбныя ўладам фразы лозунгавымі ўзорамі і забывае пра тое, што ён, чалавек, сам па сабе — каштоўнасць. Моцны ўплыў у «працэсе вызвалення» ад страху перад слоўна аказала выкладчыца мовы і літаратуры ў музычнай вучэльні. Яе метады быў двухбакова перспектыўны: замацоўваў сістэмай зададзены курс і развіваў веды чужой мовы. Толькі патрабавалася паўтараць зазубраныя хрэстаматычныя фразы, ні слова не замяніўшы сінонімам! Яна вышкалярвала з нас арагараў чужых думак. Не чытаючы тэкстаў Талстога, Дастаеўскага, Блока, мы здавалі ўступныя экзамены ў ВНУ на выдатна, запроста пісалі сачыненні, абсалютна не здольныя самастойна разумець тэкст, адчуваць слова.

Адгукнулася ў маім жыцці тая «забастоўка»... Ніколі я не любіла размаўляць на жаргоне, цуралася моднага ў юнацкім асяродзі слэнгу, затое заўсёды шукала прыгожую фразу... Ішла ў музычную школу дзіцём і падбірала для сваіх думак словы. Потым гэтая гульня праявілася ў сталым жыцці стойкай патрэбай. Думкі часцей прыходзілі ноччу, калі адпачывала ад паўсядзённых клопатаў: я, ужо тройчы мама, падхоплівалася за ноч разоў пяць, шэсць, каб не забыцца, не згубіць фразу, думку, пакідала яе на паперы да раніцы, бо тады яшчэ не ўмела запамінаць іх лагічна альбо асацыятыўна. Так да двух, трох гадзін начы. Рабіла я гэтыя толькі для сябе, бо не магла не запісваць: думкі не давалі спакою, прасіліся на паперу, перастаналі сябе, пераўтвараліся, нараджалі новыя сэнсы, патрабавалі ўпарадкавання. Мова, якой я карысталася, вядома, была рускай. Бо мае веды роднай мовы былі не проста дрэннымі — нулявымі. Я атрымала адзіную двойку за ўсе сямнаццаць гадоў навучання па роднай літаратуры, у інстытуце. Шмат чытала з рускай літаратуры, захаплялася яе прыгажосцю і разумела: гэты мова ніколі не стане мне роднай, я не адчуваю яе генетычна так, як павінен адчуваць чалавек з прэтэнзіяй асведамляць сваё жыццё, а родную — не ведаю. Як можа пісаць чалавек, не ведаючы роднай мовы? Гэта сапраўдная трагедыя, калі ты маеш што сказаць, цябе проста разрывае, а ты не маеш на тое СЛОВА! А так многія беларусы. Ведаю людзей, якія ў сталым веку пачынаюць складаць вершы, пішуць апавяданні, але яны малавартасныя па беднасці мовы: альбо «хліпенька» карыстаюцца рускай, альбо трасянкай. Атрыманы «моўны вопыт» і мне часта не дазваляе ўзяцца за жаданую тэму. Парываю, прыкіну «слоўнікавы багаж» — і пакідаю задумку.

Па сваёй прыродзе я касмапаліт, мяне больш цікавяць праблемы сусвету, чым адасобленыя нацыянальныя пытанні, аднак ад несправядлівасці ці ў знак чалавечага пратэсту мая душа ў нейкі момант запатрабавала змяніць мову, толькі, напэўна ўжо ніколі, нават у сваёй роднай краіне, я не навучуся не адчуваць сябе другасортным чалавекам...

Людміла Андзілеўка

Дабрыня заўжды перамагае

Сумная навіна прыйшла з Гомеля: 22 лютага не стала найстарэйшага сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Міхася Пятровіча Даніленкі, які яшчэ паспеў падрыхтаваць у друк гэтыя свае апаведы... Рада і Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў глыбока смуткуюць з прычыны адыходу найстарэйшага сябра нашай арганізацыі і выказваюць шчырыя спачуванні яго родным і блізім.

Міхась ДАΝІЛЕНКА

Памаранчавая небяспека

Калі адключылі дротавае радыё, Кацярына Ігнатаўна па першым часе бедавала па ім. Раней, перад тым, як гатаваць каву (яна амаль штодзённая варыла яе), абавязкова ўключала яго. Любіла слухаць песні, асабліва тыя, калі яны гучалі па заяўках слухачоў.

— Бабуля, а чаму ты сама не пашлеш заяўку на любімую песню? — аднойчы запытаўся ў яе ўнук Славік. — У цябе ж ёсць любімыя, ці не так?

Чаму? А і праўда. Не задумвалася над тым, што яна і сапраўды можа напісаць у радыёрэдакцыю і папрасіць, каб адшукалі для яе любімы твор, які яна памятае з даўніх гадоў.

Унук як бы падштурхнуў яе да дзеянняў, і яна аднойчы наважылася тое зрабіць.

«Я — былая настаўніца, — пачала так пісаць ліст, — шмат гадоў адпрацавала ў школе. Вучыла дзятву любіць родны край, дапамагаць людзям... Нешта ў апошні час развялося шмат злыдняў, такіх, што пройдуць побач і пальцам не паварушаць, каб памагчы слабейшаму чалавеку, які, знясілеўшы, прысеў на лаўку...»

Кацярына Ігнатаўна падумала крыху і далей пачала пісаць. Слова за слова, і не заўважыла, як пачала пісаць падрабязна пра сябе. Апавадала, што калі маладзейшай была, то з ахвотаю слухала выступленні Азершчынскага народнага хору, якім кіравала заслужаны дзеяч мастацтваў Таццяна Карнееўна Лапаціна. Успомніла пра тое, як некалі, а дакладней, летам, калі яна, Кацярына Ігнатаўна, са старшакласнікамі запісвала народныя песні і паданні, ёй пашанцавала пабыць у тым казачным краі — у Азершчыне.

То вялікая вёска паблізу Дняпра. І сустрэлася з кіраўніцай хору. І Таццяна Карнееўна расказвала вучням, калі яна палюбіла народныя песні: як яе бацька ганяў палыты ва Украіну.

— Ад бацькі я і навучылася любіць песні. І вы, мае дзеткі, не цурайцеся ўсяго, што стварыў народ, — казала сівавалосая жанчына, — у нашых песнях — сіла народная.

Таму, заканчваючы свой ліст да працаўнікоў радыё, папрасіла: «Вы ўжо там пастарайцеся, дарагія, знайсці адну песню, якую спяваў Азершчынскі хор — а менавіта «Шчабятуха»».

— Будуць яны шукаць табе тваю «Шчабятуху», — амаль фыркнуў унук. — Мо яны яе і самі не

чулі. Ім лягчэй Пугачыху паставіць ці Кіркора, а для цябе...

— Пабачым, — прымірэнча прамовіла бабуля.

Аднойчы, як звычайна, Кацярына Ігнатаўна крутанула гузік прымача і пачула голас дыктаркі: — Па просьбе нашай пастаянай слухачкі перадаем жартоўную песню «Шчабятуха» ў выкананні Азершчынскага народнага хору.

Ёкнула сэрца ад радасці ў жанчыны, і яна адразу ж выгукнула: — Славік! Дзе ты там? Ідзі хутчэй сюды!

У той час унук ладкаваў заплечнік з кнігамі — збіраўся ісці ў школу.

Але адклаў зборы, прыйшоў да бабулі, якая сядзела ў мяккім крэсле і шчасліва ўсміхалася. Яна, мусіць, у гэты час была ў сваёй маладосці, твар яе асвятліўся, нібы яго кранулі промні сонца... Унук прытуліўся да яе галавой, радуючыся, што радыё задаволіла бабулеву просьбу...

— А я лячу і шчабятчу, — прыемным голасам выводзіла спявачка, насалоджваючы душу былой настаўніцы.

З таго часу мінула шмат часу. Адключылі даўно тое дротаво-праваднае радыё. Ніхто не ведае, чаму адключылі, чым яно замяніла вясковому людю.

Але Славік купіў сваёй бабулі невялічкі прымач, які можна было ўключаць у розетку. Абрадаваў бабулю. Ды ўсё добра здавалася напачатку, але з цягам часу ў бабулі пагоршылася здароўе. Старая пачала горш бачыць, ды і слых пагоршыўся...

Сын, які жыве і працаваў у сталіцы, прывёз маці адмысловыя кроплі. Яна навучылася сама закапваць піпеткай вочы. Кроплі дапамагли — стала выразней бачыць. Але праходзіў час — і зноў слабеў зрок. Раней за акном на галінкі ліпы садзіліся сінціцы ці аялушкі, і яна чула іх шчэбет, а цяпер вочы падводзілі, не бачыла іх...

Бабуля засталася ў кватэры адна, унук яшчэ не прыйшоў са школы. Кроплі скончыліся, а ў запасе не было. І наважылася бабуля схадзіць у аптэку, якая знаходзілася недалёка ад дома. Але не спыталася, не чага марудзіла. Уключыла тэлевізар, хацела паслухаць, што скажуць пра надвор'е...

Дыктарка акурат заканчвала гаварыць пра прагнозы, але на заключэнне прамовіла:

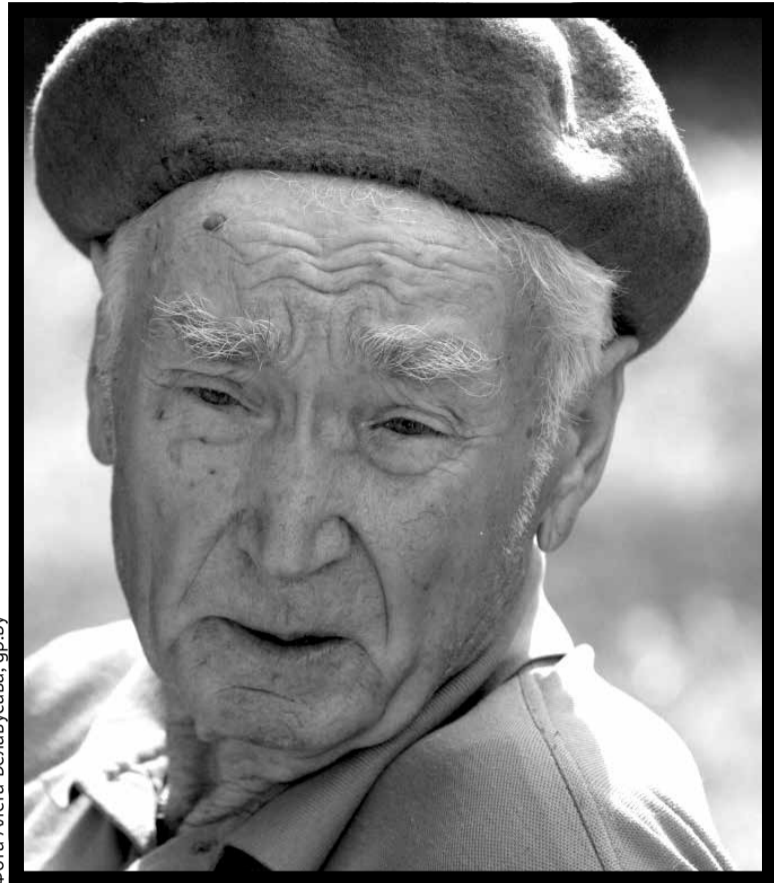
— Папярэджаем: чакаецца памаранчавы ўзровень небяспекі. Будзьце ўважлівыя і памагчымаць не выходзьце з дому, асабліва гэты тычыцца людзей пажылога веку.

Яна не зразумела, пра што папярэджала дыктарка. «Памаранчавая небяспека... Прыдумуюць жа, — падумала Кацярына Ігнатаўна з усмешкай, — адкуль можа сыходзіць тая небяспека?..»

Пакаўшы ў кішэню рэцэпт на лекі, пакінула кватэру.

У аптэцы тых кропель не было, аптэчка прапанавала замяняльнікі. Яна пагадзілася.

Выйшла на ганак, паглядзела вакол. Падалося, што зноў вочы яе пачалі падводзіць — сутэльная шэрань вакол. Нечакана вецер шпурнуў ёй у твар прыгаршчы снегу, як быццам хто штурхануў

Фота Алега Белаўсава, gpb.by

у спіну. Жанчына здагадалася адступіць назад і прытуліцца ў зацішку да сцяны. А завіруха не спынялася, яшчэ болей узлавлася і падкідвала ўгару снежныя воблаккі.

«Пакуль не замяло дарогу, трэба ісці дадому, — падумала яна, — бо прыйдзе Славік, а мяне няма. Што падумае?»

Ступіла на адну прыступку, потым на другую. Ужо не зважаючы на снегакаламуць, пакрысе патэпала да свайго жытла. А снег і сапраўды замёў сцежку, якой яна ішла да аптэкі. Ужо цяжка стала і перасоўваць ногі. Адчула, што стамілася, і побач не было лаўкі, каб прысесці і перадыхнуць...

«Вось што азначала тая «памаранчавая небяспека», — запознена падумала Кацярына Ігнатаўна пра папярэдджванне дыктаркі. Не знайшоўшы апірышча, прысела ў гурбу снегу. Як на тое, вуліца ўсцяж пуставала...»

Колькі так сядзела, не ведае. Але пачула побач тупат ног і галасы:

— Бабуля, вам блга?
— Вы не можаце падняцца?

Яна паглядзела на дзяцей, пажартавала:

— Якая я вам, дзедзі, бабуля? Цётка я — Кацярына.

— Цётка Кацярына, мы правядзем вас дадому — дзе вы жывяце?

Яна здагадалася — то былі старшакласнікі. З той школы, дзе вучыўся Славік.

Вучні падвалі Кацярыну да яе дзвярэй, развіталіся. Хацелі ісці да выхадку, але яна перапыніла іх, пацікавілася:

— Скажыце, дзеткі, а ці не чулі вы такой песні — «Шчабятуха»?

Яны пераглынуліся, паціснулі плячыма:

— Не, не чулі.
— Будзе жаданне, знайдзіце і паслухайце. Песня пра тое, як людзям памагае дабрыня. І мне яна дапамагла, ваша дабрыня. Калі ж дзедзі пакінулі яе, падумала: «Людзей добрых больш, чымся кепскіх. І так будзе заўсёды... Дарэмна я ў лісце-заяўцы напісала пра кепскіх людзей».

І толькі пасля гэтага ўставіла ключ у адтулінку замка.

Птушкам усё бачна

У апошні год дачка вывезіла яго на балкон.

Каляску на лёгкіх гумавах колах сын прывёз Антону Іванавічу з Нямецчыны. Паслалі сына туды ў камандзіроўку, ну сын і падумаў пра бацьку, які пакутаваў без такога «транспарту». Зайшоў у дачкаў арганізацыю, паказаў бацькавыя паперы.

Сядзіць ветэран на балконе, аглядае наваколле. З дванаціцатага паверху яму адкрываецца цудоўная панарама горада. Унізе гудуць легкавікі, фыркаюць дымам, ад'язджаюць і прыязджаюць. Да яго балкона далятае той смярдзючы пах, і ён туліцца да сцяны, каб хоць неяк меней нюхаць тое атручанае паветра...

— Можа, цябе назад, тата, адвезці ў залу, — заглядвае да яго дачка, быццам адчуўшы яго стан і настроі, — шмат машын сённа на пляцоўцы.

— Не, дачка, не трэба. І я, дачка, падумаў пра тое ж — чаму столькі транспарту сабралася сённа ля нашага пад'езда?

— Ведаю, чаму. Першае верасня, навучальны год пачынаецца. Вось і прывозяць бацькі свах дзяцей у гімназію.

— Зразумеў. Перацярплю нека...

Непадалёк ад іх «каробкі», на пагорку, месціўся трохпавярховы будынак школы. Не, ужо не школа... Раней яна, як і ўсе ў горадзе, была школай. Па нечыім загадзе нечакана ператварылася ў гімназію. А потым з'явіліся яшчэ і ліцэі. Былі інстытуты (сын заканчваў адзін з іх), а цяпер з'явіліся ўніверсітэты. Быццам ад гэтага выпускнікі набывалі больш ведаў. Не разумеў таго Антон Іванавіч, не разумеў...

— Вось я, Нінка, і думаю: ці болей з гэты час стала сярод нас разумнейшых людзей?

— Ну, бацька, пачалося... — дачка незадаволенна нахмурыла бровы. — Табе ўсё не дападае... Час такі настаў. Наперад рухаемся.

— А не назад? — удакладніў ветэран.

— Не ведаю... Але мне трэба, бацька, на дзяжурства ў бальніцу. Вытрымаеш тут адзін, пакуль я вярнуся?

— А не што — харчы ёсць, у лядоўні ўсё, што трэба. Едзь сабе спакойна, не турбуйся.

Дачка пачала пераапрацаваць. Потым нешта клала ў сваю валізу, прыхапіла з сабой парасон — на вуліцы пачынала псавача надвор'е, а потым пачуў, як шчоўкнула засаўка замка. І ў хаце стала зноў ціха.

Колькі ён думак перадумаў, знаходзячыся на тым балконе!

Колькі відовішчаў перагледзеў, знаходзячыся на вышыні птушынага палёту! Птушкі не заляталі вышэй дванаціцатага паверху, унізе махалі крыламі.

Колькі гадоў дамагаўся, каб яму выдзелілі тую каляску. Яму хацелася на вуліцу, падыхаць паветрам, перакінуцца словам з людзьмі, з ветэранамі вайны, распяць, дзе хто ваяваў...

Тыя ж немцы, з якімі ён ваяваў, і падбіў не адзін фашысцкі танк, і надзялілі яго той інваліднай каласкай. У якасці гуманітарнай дапамогі. Абрадаўся былі танкіст, марыў ужо, як яго дачка ліфтам спусціць на першы паверх, як выкаціць па дарожцы на лужок...

Але аказалася, што будаўнікі не прадугледзілі тое, што ў доме могуць быць калекі ці інваліды: па прыступках Ніна не магла скаціць каляску... Паспрабавала, але не здолела. Села на прыступку і заплакала...

Змірыўся з часам, усцешвала хіба, што балкон быў, з якога ўсё відаць. Відаць будучае, відаць мінулае...

І ўжо як найвялікшае шчасце ўспамінаў той час, калі за тры кіламетры хадзіў у школу. Зрэбную сумачку на плячо — і ў дарогу! Зусім жа малым яшчэ быў. Бацькі не баяліся пуская яго аднаго, каб ён перабег грэбню. А ён мог спыніцца і доўга слухаць спеў птушак. Як яны тады хораша спявалі!

Яго ніхто не падвозіў да школы, як гэтых вісусаў. Дзедзі нека лянвіа і неахвотна вывальваліся з «вольваў» і «мэрсэдэсаў» і пляліся, як пад прымусам, у сваю гімназію. Кім яны вырастуць, калі скончаць вучобу? І хто з іх стане сапраўдным чалавекам? І ці не заслоніць іх розум смага здабываць даляры?

Яму з вышыні птушынага палёту тое бачылася яскрава і дакладна — вышыня ніколі не падманвала. Падумаў толькі: «Мае думкі і прагнозы — нішто. Усё размяркуе Бог — усё Яму падуладна...»

...Антон Іванавіч памёр ціха, як і жыву.

Нялёгка давалася яго спускаць з верхняга паверху. І нават ніхто з тых пераросткаў-гімназістаў, перад якімі ён выступаў напярэдадні Дня Перамогі, не пацікавіўся, каго гэты выносяць на коўдры з іх пад'езда.

Яго, сядзячага, так і выносілі, быццам ён прыкіпеў да танкіскага сядзення і працягваў ваяваць з ворагам.

Як кажуць: амінаў яму! І — вечная памяць!

Перад сусветам...

Васіль ЗУЁНАК

***

Зорак міліцэйскія «мігалкі»
Вызначаюць курс на Млечны шлях
Душам, каб пакінуўшы магілкі,
Не блукалі марна па начах.
Не шукалі сцэжак абарваных,
Не гукалі незваротны лёс,
Зналі, што сусветная нірвана
Ні зямлі не мае, ні нябёс...
Толькі шлях — нікому не вядомы...
Супачні, стамлёная душа:
Ты нідзе, і ты заўсёды дома...
Толькі здрадліва мяне пакінь спярша...

фота www.pustunchik

Спеў

Ён са мной, — чую, чую той спеў,
Як вясна з-пад снегу траву.
Я вярнуцца адтуль не паспеў, —
Там застаўся, і тым жыву.

Сэнс

Хоць і добрыя маю намеры,
А да сэнсу дагрукацца ў дзверы —
Аніяк не магу.

Пэўна, сэнс ужо й сам паверыў,
Што гукаць да ўчарашняй вячэры,
Як скупому быць у даўгу.

Што жыццё ўжо, лічы, мінавала,
Сэнсу ж — кот наслязіў заняпалы...
Але сэнс таю ўсёадно:

Не пускаюць дзвярныя завалы?! —
Дык, нібы да каханай бывала:
Дабяруся і праз акно!..

Найвышэйшая з узнагарод

Анатолію Вярцінскаму — стваральніку выдатнага паэтычнага сузор'я, дзе, між іншых, праменяцца зорныя кнігі «Песня пра хлеб» і «Чалавечы знак»...

Знае Бог: Анатоль Вярцінскі
Па жыцці не хадзіў бачком,
Прад уладай не гнуўся націнкай,
Не сядзеў у закутку маўчком.

Гаварыў без прыкрас — а па цэлі —
Праўду з самых высокіх трыбун,
Каб у тых паджылькі трымцелі,
Хто пражэцца ў чыноўны табун.

І тварыў натхнёна, адкрыта,
Рыфму ў верш не гнаў без патрэб:
Наперш трэба пасеяць жыта,
Каб спяваць потым песню пра хлеб.

Ён — паэт! Як належыць паэту,
Музе словам пустым не пыліў —
Знаў да сэрца яе сакрэты,
А зрэдзьчас каньяхом весяліў.

Не мамоне — служыў народу,
Не бадзяўся ў тусоўках гуляк.
І вышэйшы за ўсе ўзнагароды —
Мае ён — Чалавечы Знак!

Эфект бязважкасці

Прагрэс душу прагрыз,
Натуры з'еў абрыс.
Прагрэс — жыцця пратэз
І чалавецтва крыз.
Прагрэс — дэлікатэс
На ўсезямным стале
І да разгадкі тэст

Усезямной, — але
Ён па нябесны прыз
Нагамі ўверх палез
І галавою ўніз...

***

Ці ты жыццём, ці ты смерцю наліты, —
Час, нібы яблык спакусы нашчадкам,
Час неадольны, час прагавіты:
Ні берагоў, ні канца, ні пачатку...

Знаю: не ўдасца тваю невымернасць
Мне прыручыць да імгнення зямнога, —
Ды развітацца з вясной, можа, вернеш
Дзень хоць адзін мой? Ці гэта замнога?!

Нарадзіўшыся...

Не здумай памерці, схаваны зямлёй,
Хоць раз нарадзіўшыся ў гэтым жыцці,
Бо кропля святла ад усмешкі тваёй
Між зор несмяротна і юна ляціць.

Перад сусветам...

Адно, што — не-не! — не палохае неба,
а тайнай пакутнай
Вярэдзіць бязмежжа:
якая ў ім будзе прысутнасць мая
Ці адсутнасць?

Зямныя шляхі непазбежна
зліюцца ў сцяжынку —
Жывым падысці да грудка,
дзе я час адслужыў свой.

І як без мяне ён цяпер?
І куды ён скіруе
Ўсе думы мае?
Ці бяспамятна з імі памру я?

Таму як няўцямыны дакор
пытанні свае
шлю ў бясконцасць Сусвету:
Пясчынка, — ну што ж...
Але ўсё ж:
Ці я растваруся між зор,
ці згіну пры гэтым
Бязмэтна?.

***

А кожная вясна — як дзень апошні,
А кожны дзень — не ява, а ўспамін.
І ўжо для неба вольны ты ад пошлін,
І ўжо зямля маўчыць — «бывай, мой сын...».

«Бывай...» — і ўжо расклад
сам Бог не можа
Змяніць, паслабіць, адмяніць... Аднак,
Хай зорнае цікуе раздарожжа,
А мне залёты космасу не ў знак.

А мне вясна як горкі дар зазімкаў,
Пярэдадзень зімовай нематы,
А кожная квяцінка — як слязінка
Аб тым, што будзе і не страціш ты.

Снежаньская фантазія

Хвалі белыя ўзбушаваліся,
Коцяць снежны дзвяты вал.
Лістапад абувае валенкі,
Справы здаў — і хутчэй на вакзал!..

Снежань следам памахвае дуйкаю:
Да сустрэчы праз год, лістадзёр!..

Вось такую зіму прыдумаў я,
А таму — я паэт-фантазёр

І адно ў сакрэце трымаю:
Снежань сённяшні снегу не мае.

Голас

**Для мяне наша беларуская
літаратура, паэзія — такі клад!
У мяне, напэўна, большая палова
жыцця звязана з паэзіяй.
Марыя Захарэвіч,
Народная артыстка Беларусі**

Нарачанскія хвалі
Яго нашапталі,
Узнімалі
Блакітныя крылы нябёсаў,
Летуценна ў палях
Каласы калыхалі,
Перапёлкі гайдалі
Званочкамі росаў,
Срэбны звон жаўрукі з вышыні паўтарылі,
І зацвердзілі ўсё нарачанскія сосны —
У сугуччы адным:
Захарэвіч Марыя —
Беларускай паэзіі
Голас узнёслы!

Голас, што роднай зямлёй бласлаўлены,
Матчыным словам і песняй натхнёны,
Голас душы, цеплынёю сагрэты,
Шчыры, глыбінны, зямны, сакавіты,
І сінявой васільковай спавіты,
Голас, што ключык знайшоў да сакрэтаў
Вершаў лірычных, балад і санетаў, —
Слухаюць людзі і самі паэты, —
І ў захапленне прыходзяць пры гэтым!...

Шчасце

Шчасця шмат не бывае, —
Дзеліць Бог пакрысе.
Ах, пабольшы бы! — шукаем.
Ды знаходзяць не ўсе...

Даніна

Далёкім нашчадкам даніна —
Тварылася на вякі.
Таміны, як дамавіны,
А ў іх — мерцвякі, мерцвякі...

А ў салаўя...

А ў салаўя на каханне песенны дар —
Праз ноч ні хвілінкі не ўтойца ціха.
Эстрады начной — чараўнік і пясняр:

Спявае і — за-ча-роў-ва-е —
салаўіху.

А салаўіха пярэнкаю кожнай трыміціць —
Ні бачыць, ні чуць больш не трэба нікога ёй.
Але ж і такое бывае ў жыцці,
Што захапленне мяжуе з трывогаю:

«А песень зашмат — ці не быць бядзе?..» —
І салаўінаму богу моліцца...
А песня песню, як з неба, вядзе, —
І як салаўю тут ад песень адмовіцца?!

Хай там расце...

Шукаў Зюганаў
У нас заганы,
Шукаў Праханаў
У нас прафанаў, —

Ды не знайшлі.
З тым і пайшлі
Ў сваю Расею
«Вечнае» сеяць.

А нам прасцей:
Хай там расце!

Ад караня...

Ад караня чыннага права
Не меў я, каб чын закілцаў:
Не меў належнай паставы,
Як мусіў мне крытык сказаць.

З выглендам такім — пугу ў рукі
Ды статкам гайда кіраваць;
Калі ж не тупы да навукі,
То й вершык які зрыфмаваць...

Ну што ж, я ў прыныце згодны...
Адным тое мог апраўдаць:
Не з гэткага, пэўна, я роду,
Каб пыхай сябе надзімаць.

Яшчэ й падкажу дадаткова:
Каб крэсла чыноўнае мець,
Павінен чын адмысловы
Паставіць подпіс умець.

Ну так, каб было па-мастацку —
Такі «рукапісны Гамер»,
Шэдэўр на магіле брацкай
Усіх уладных папер.

А гэтаму трэба вучыцца,
Руку віртуозна набіць.
Мяне ж абышло тое — быццам
Планіда сказала: не быць!..

Не быць! — подпіс мой нехлямяжы
У факсіміле не звініць:
Прасцяк, — глянэ кожны і скажа:
З такім у чыноўных не быць...

Бы крыжык у непісьменных:
Дзве літаркі — нельга прасцей...
Ды подпіс такі, несумненна,
Падробіць кожны круцель!..

Не быць мне міністрам фінансаў,
Тым болей — замежных спраў:
Не толькі паставы нюансы —
А й подпіс не распрацаву!..

***

Нувось, здаецца, той — ён самы! — час гарачы,
І з дня на дзень вузее даляглад,
І засталася ўжо зусім-зусім не шмат:
Абгрунтаваць віну, падсумаваць няўдачы...

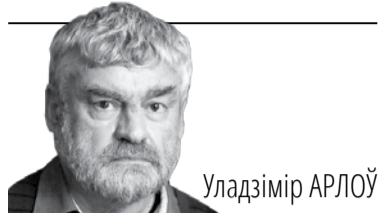
Было ўсяго!.. Было — не пералічыш,
Ды й сэнс які лічыць — нічога не вярнуць...
І ўсё ж прад вечнасцю па-добраму зірнуць
Сам на сваё стараецца аблічча.

Нарэшце, схамянешся неўспадзеў
І зразумееш: марныя старанні...
Жыццё мільгае, быццам на экране,
Ці ўжо амаль на Страшным тым Судзе...

Дзень за днём...

І тая ж зямля пад нагамі,
І той жа, як быў, зеніт,
Ды ўжо дзень за днём вымагаюць
Браць звыштарміновы крэдыт...

Таёмныя таварыствы

Уладзімір АРЛОЎ

Створаная расейскім царызмам каланіяльная імперыя не была падобная да іншых імперый, пра гэта ведаем з падручнікаў гісторыі. Тагачасныя брытанскія альбо французскія калоніі звычайна знаходзіліся далёка за морамі і акіянамі. Расея ж захапіла суседнія народы, якія часам мелі падобную мову і веру. Гэта дазваляла царскім каланізатарам маскаваць прыгнёт, навязваць паняволеным народам расейскую гісторыю і культуру. Беларусу-літвінаў хацелі пераканаць, што яны таксама «рускіе», што жывуць не ў чужой, а ў сваёй дзяржаве. Але на землях былога Вялікага Княства Літоўскага не спынялася змаганне за свабоду. Пра вызваленне роднага краю ад расейскага панавання марылі многія студэнты і выкладчыкі Віленскага ўніверсітэта, а таксама іхнія аднадумцы па ўсёй Літве-Беларусі...

Мары філаматаў

На летніх вакацыях 1817 года два віленскія студэнты — Адам Міцкевіч з Наваградка і Тамаш Зан з-пад Маладзечна — вырашылі згуртаваць сяброў у таёмную патрыятычную суполку. Адам і Тамаш ужо рабілі першыя крокі ў паэтычнай творчасці, здабывалі аўтарытэт сваімі поглядамі і ўчынкамі. Яны хацелі, каб у будучае таварыства ўвайшлі тыя, хто любіў Айчыну і таксама захапляўся літаратурай, філасофіяй ды наогул навукамі.

Увосень, калі пачаліся заняткі ва ўніверсітэце, задума Міцкевіча і Зана здзейснілася. Старшынём згуртавання абралі Язэпа Яжоўскага, які лічыўся адным з самых таленавітых студэнтаў і ўжо здаў экзамен на навуковую ступень кандыдата філасофіі. Створаную суполку юнакі назвалі таварыствам філаматаў. З грэцкай мовы слова «філамат» перакладаецца як «той, хто імкнецца да ведаў».

Пераважная бальшыня сябраў суполкі паходзіла з Літвы-Беларусі.

Філаматы пастанавілі: іхняе брацтва аднадумцаў ствараецца «не на хвіліну, не для легкадумнай забавы, а на ўсё жыццё». Спачатку ў статуте таварыства было запісана, што кожны філамат мусіць набываць глыбокія веды сам і дапамагаць тавары-

шам. Але неўзабаве маладыя патрыёты паставілі перад сабой мэту паляпшаць асвету ўсяго роднага краю і такім чынам рыхтаваць яго да барацьбы за вызваленне ад расейскай улады. Яны марылі пра незалежнасць народаў колішняй Рэчы Паспалітай і скасаванне прыгону, ад якога пакутавалі сяляне. Маладыя сэрцы пратэставалі супроць цяжкіх падаткаў, бязлітасных рэкруцкіх набораў, абмежаванняў у правах для жанчын і габрэяў ды іншых усталяваных расейцамі парадкаў.

Надзейнымі дарадцамі моладзі сталі прафесары Віленскага ўніверсітэта Яўхім Лялебель, Ігнат Даніловіч ды Міхал Баброўскі.

Сустрэчы ля вогнішча і навуковыя паседжанні

Штотыдзень філаматы збіраліся на «навуковыя паседжанні». Там яны чыталі не толькі свае даследніцкія працы, але і вершы ды апавяданні. Затым распачыналіся цікавыя гарачыя спрэчкі на розныя тэмы. Каб прыйсці нарэшце да адзінай думкі, спрэчкі звычайна канчаліся галасаваннем. На тых паседжаннях часта абмяркоўвалі новыя творы Адама Міцкевіча, Тамаша Зана, Яна Чачота, якіх ужо ведала ўся Вільня.

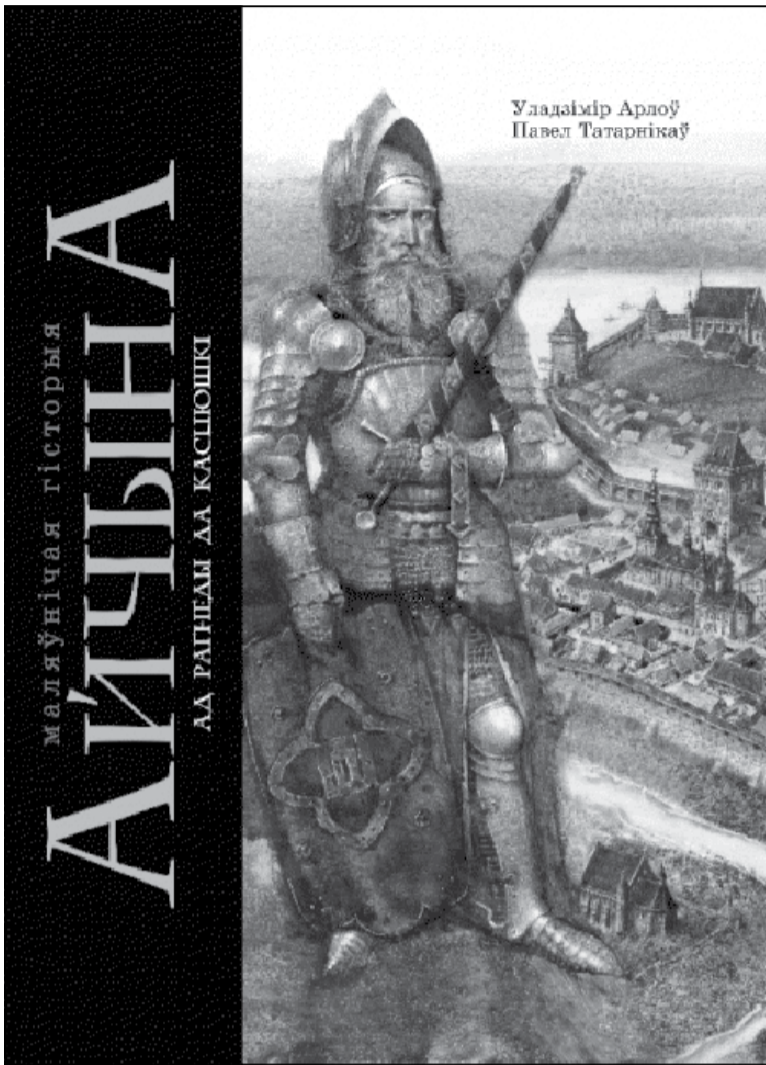
Асабліваю ўвагу таварыства надавала вывучэнню гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Юнакі запісвалі народныя песні і казкі, легенды і паданні. Філаматы распрацавалі адмысловую інструкцыю для апісання родных мясцін. Яе таёмна надрукавалі ў віленскай базылянскай друкарні і ўручалі кожнаму новаму сябру арганізацыі. Статут суполкі нагадваў пра неабходнасць ведаць і шанаваць родную мову. У большасці філаматаў такой мовай была беларуская.

Сотні юнакоў збіраліся на вольныя сустрэчы, што ладзілі філаматы ў ваколіцах Вільні. На зялёным беразе ракі або возера, на лясной паляне каля вечааровага вогнішча гучалі вершы і песні, нараджаліся новыя ідэі ды планы.

Да гэтых сустрэч сябры таварыства рыхтаваліся вельмі старанна. Ян Чачот абавязкова

У шчырых размовах маладых віленцаў не раз узнікала думка пра будучы збройны выступ супроць расейскай улады. Да гэтага рыхтаваліся і сябры філіяў (аддзяленняў) таварыства філаматаў, якія дзейнічалі ў Віцебску, Беластоку, Свіслачы

складаў займальны сцэнарый з тэатральнымі сцэнкамі, разнастайнымі конкурсамі, спаборніцтвамі, забавамі. Напрыклад, пачуўшы адзін паэтычны радок, трэба было назваць аўтара ўсяго верша. Падабалася юнакам і спаборнічаць, хто каго пераспявае або ператанчыць. Тагачасная віленская моладзь размаўляла пераважна па-польску, бо такой была мова навучання, але ўсе добра ведалі беларускую. Таму, калі Чачот прапаноўваў

сцэнарый, напісаны па-беларуску, яго віталі ўдзячнымі воплескамі.

У шчырых размовах маладых віленцаў не раз узнікала думка пра будучы збройны выступ супроць расейскай улады. Да гэтага рыхтаваліся і сябры філіяў (аддзяленняў) таварыства філаматаў, якія дзейнічалі ў Віцебску, Беластоку, Свіслачы. У Полацку сябры такой філіі пашыралі антыўрадавыя вершы. Адночы ў самым цэнтры горада нехта расклеіў вершаваныя заклікі скінуць ненавіснае царскае ярмо. Паліцыя здолела знайсці толькі аўтара ўлётак Восіпа Дабашынскага. Гэты юны шляхціч прыняў віну на сябе і не выдаў нікога з таварышаў.

«Прамяністыя» і філарэты

Каб пашырыць уплыў на літвінскую моладзь, філаматы

падчас заняткаў і за сценамі навучальняў.

Адным з галоўных правілаў таварыства была «прыхільнасць да айчынай зямлі». Яна палягала ў тым, каб «жадаць добра ўсяму народу, захоўваць карысныя звычкі бацькоў, вывучаць і берагчы роднае слова, помніць славу продкаў і памнажаць яе».

Першая сустрэча, на якую новая суполка запрасіла ўсіх ахвочых, адбылася ў траўні 1820 года паблізу Вільні. Тамаш Зан выступіў у той цёплы вечар з дасціпнай прававай, што раз-пораз перапынялася выбухамі рогату. Потым юнакоў паклікалі «піць малако»: пад нядаўна зазеленымі дрэвамі, вакол якіх радасна кружлялі меднакрылыя хрушчы, распачыналася вясёлая балюшка без моцных напояў, затое з гульнямі, спевамі ды шматлікімі жартамі на тэмы студэнцкага жыцця.

Вестка пра новае таварыства імгненна разляцелася па Вільні. Яно хутка расло і праз некалькі месяцаў налічвала блізу трохсот сябраў. «Прамяністыя» сумленна і вынаходліва змагаліся за дасягненне абвешчаных мэтаў. Універсітэцкія выкладчыкі з радасцю заўважылі, што ўважліва палепшала дысцыпліна і на лекцыях зрабілася «ціха, як у вуху». Студэнты больш стрымана і паважна паводзіліся ў храмах і на вуліцах. Калі «прамяністыя» чулі з нечых вуснаў брыдкае слова, яны моршчыліся і затыкалі насы, нібыта вакол дрэзна пахла.

Неўзабаве да таварыства належаў ужо кожны трэці віленскі студэнт. У той час універсітэцкі бібліятэкар, былы паўстанец-касцюкавец, Казімір Кантрым занатаваў у дзённіку: «Той дурань або лайдак, хто не належыць да «прамяністых», бо гэта добрыя людзі».

Вялікі аўтарытэт таварыства напалохаў кіраўніцтва ўніверсітэта. Там разумелі, што «прамяністыя» не абмяжуюцца адным змаганнем за дысцыпліну і парадак. Баючыся трапіць у няміласць да расейскай улады, рэктар загадаў распусціць «прамяністых». Яны выканалі загад, але амаль адразу аднавілі дзейнасць, зрабіўшы яе таёмнай і назваўшыся таварыствам філарэтаў (у перакладзе з грэцкай — тых, хто любіць дабрачыннасць). На чале суполкі застаўся Тамаш Зан, які ўжо заслужыў у сяброў велізарны давер і павагу.

Цяжка за кратамі вольнай душы

Царская паліцыя падазравала пра існаванне нелегальных студэнцкіх арганізацый, але не магла выйсці на іхні след, бо маладыя змагары былі неаблімі канспіратарамі. Але ў траўні 1823 года грывнуў гром...

У дзень, калі ў 1791-м Сойм зацвердзіў Канстытуцыю Рэчы Паспалітай, адзін з вучняў Віленскага гімназіі напісаў крэйдаю на дошцы: «Няхай жыве Канстытуцыя 3 траўня!» Другі вучань дадаў: «О, які мілы для ўсіх нас успамін!» Трэці вучань дапісаў: «Але няма каму пра гэта ўспомніць».

Пра «абуральныя» паводзіны гімназістаў хтосьці даклаў расейскім уладам. Паліцыя пачала следства і выйшла на след філарэтаў. Арыштаваны сябра суполкі Ян Янкоўскі спалохаўся турмы і выдаў усяе вядомае яму удзельнікаў таварыства. Царскія служкі ў мундзірах схпілі Адама Міцкевіча, Тамаша Зана, Яна Чачота, Язэпа Яжоўскага, Ігната Дамейку ды яшчэ болей за сотню філаматаў і філарэтаў. Патрыётаў кінулі за кратаў Віленскага базылянскага манастыра, ператвораны ў турму.

Зняволеным юнакам спачувала ўся былая сталіца Вялікага Княства. Сабраныя грошы дапамаглі падкупіць варту, і тая дазволіла вязням пакідаць уначы адзіночныя камеры-келлі і збірацца разам. Найчасцей сыходзіліся ў камеры Адама Міцкевіча, які ўжо быў прызнаным паэтам і пазней па-мастацку распавёў пра тыя цяжкія дні ў паэме «Дзяды».

Філаматы і філарэты вялі шчырыя гутаркі, спрабуючы зазірнуць у сваю будучыню. Потым хтосьці ціха пачынаў песню, і ўсе падхоплівалі яе. Асабліва натхнёна спявалі патрыятычныя песні-гімны «Хай радасць з вачэй нашых блісне» ды «Пагоня наш сцяг» на вершы Адама Міцкевіча і Міхала Рукевіча. Улюбёнай была і «Песня філарэтаў», напісаная ўжо ў няволі Антонам Адынцом:

*Будзем сонцам ічэ сагрэты,
Віват, браці філарэты,
Што няўдачы па-юначы
Зносяць для даброт.*

Пасля кожнага спеву ў камеры гучалі воплескі аўтарам песняў, галасы якіх толькі што гучалі ў агульным хоры. «Можа, нас чуе і дарагі Тамаш», — пра-

маўляў нехта з вязняў, маючы на ўвазе Зана. Яго трымалі ў няволі асобна, але кіраўнік філарэтаў мог перадаць таварышам, што — каб палегчыць долю астатнім — вырашыў ускласці ўсю віну на свае плечы.

Расейскі суд

Пасля заканчэння следства зняволеных часова выпусцілі на парукі блізкіх і знаёмых. За кратамі засталіся тры «самыя небяспечныя злачынцы»: Тамаш Зан, Ян Чачот і Адам Сузін. Не выйшаў на волю, але з іншай прычыны, і Ян Янкоўскі, што выдаў сяброў на допытах. У Вільні не знайшлося нікога, хто згадзіўся б паручыцца за здрадніка.

У жніўні 1824 года цар Аляксандр I зацвердзіў прысуд, па воле якога дзесяць філаматаў і дзесяць філарэтаў высылалі з роднай Літвы-Беларусі ў аддаленыя губерні Расеі. Айчыну мусілі пакінуць Ян Чачот, Адам Міцкевіч, Язэп Яжоўскі, Язэп Кавалеўскі, Адам Сузін...

Самае цяжкае пакаранне атрымаў Тамаш Зан. Яго пад канвоем адпраўлялі ў далёкі расейскі Арэнбург, дзе першы год галоўны з філарэтаў мусіў адседзець у турме. У апошні вечар перад высылкай у камеру да Тамаша пусцілі родных і сяброў. Ян Чачот пад гітару спяваў толькі што складзеную ім на беларускай мове журлівую развітальную песню:

*Ды лятуць, лятуць ды дзікія гусі,
Ды нас павязуць да далёкае Русі...*

Расейскі суд пакараў таксама выкладчыкаў, якія дапамагалі і спачувалі маладым патрыётам. Універсітэт і Вільню загадалі пакінуць прафесарам Яўхіму Лялевелю, Міхалу Баброўскаму, Ігнату Даніловічу, Язэпу Галухоўскаму. Звольнілі з працы ўніверсітэцкага бібліятэкара Казіміра Кантрыма, які захапляўся сябрамі таемных таварыстваў і ўпотаі даваў ім чытаць забароненыя царскай уладаю кнігі.

Лёсы, вартыя раманаў

Нягледзячы на цяжкія выпрабаванні, шмат хто з філаматаў і філарэтаў

не проста на ўсё жыццё захаваў вернасць ідэям і мэтам сваіх таварыстваў, але і дасягнуў вялікіх поспехаў у розных галінах культуры і навукі.

Сусветную славу геніяльнага паэта здабыў Адам Міцкевіч.

Як таленавітага паэта мы шануем і Яна Чачота. Першую кнігу вершаў і песняў ён склаў і перадаў каханай дзяўчыне Зосі Малеўскай яшчэ калі быў зняволены разам з сябрамі ў базылянскім манастыры. Жыццёвыя нягоды адно загартавалі душу песняра. Надзвычай каштоўныя ў ягонай спадчыне дзве кнігі «Сялянскіх песняў з-над Нёмана і Дзвіны» і рыфмаваная гісторыя Вялікага Княства Літоўскага — «Спевы пра даўніх ліцьвінаў», у якой апетыя Міндоўг, Гедзімін, Алгерд, Вітаўт, Давыд Гарадзенскі.

Тамаш Зан пасля турэмнага зняволення плённа займаўся даследаваннямі Урала і стварыў першы ў Арэнбургскім краі музей. Нядаўні кіраўнік філарэтаў здабыў вядомасць як таленавіты горны інжынер, але не пакідаў і паэтычнай творчасці. Застаўся ў навуцы як пры-

У адным з сваіх палымяных артыкулаў-улётак Францішак Савіч пісаў: «Будзем загартуваць дух, працаваць да канца жыцця! Хто ведае, дзе і як суджана нам памерці? Магчыма, не адзін з нас сканае пад рукою кáта! Але няхай і смерць будзе працягам барацьбы за свабоду!»

знаны знаўца Манголіі колішні філамат Язэп Кавалеўскі. Ігнат Дамейка стаў выдатным даследчыкам і асветнікам паўднёва-амерыканскай краіны Чылі і быў абвешчаны яе нацыянальным героем.

«Вайсковыя сябры»

Вальналюбныя думкі дымары філаматаў, філарэтаў і «прамяністых» не зніклі бяследна. Філарэт Міхал Рукевіч, які пазбег высылкі на чужыну, ужо праз год пасля суду над аднадумцамі заснаваў таёмнае таварыства «Вайсковыя сябры».

У яго ўваходзілі вайскоўцы, чыноўнікі, гімназісты і студэнты. Суполка, што дзейнічала на Гарадзеншчыне і Беласточчыне, пастанавіла змагацца за «вольнасць, усеагульную асвету і дабрабыт».

«Вайсковыя сябры» мелі сувязі з расейскімі таемнымі таварыствамі дзекабрыстаў. Трэба сказаць, што дзекабрысты былі мужнымі людзьмі, але лёс Літвы-Беларусі і беларускага народа мала цікавіў іх. Яны лічылі царскую імперыю толькі «русской» дзяржавай, у якой усе мусяць быць расейцамі і размаўляць на «общепонятном русском языке». Старшыня Паўднёвага таварыства дзекабрыстаў Павел Пестэль сцвярджаў, што «белорусы должны отказаться от права особой народности». Назвы «нерусских народов» імперыі ён прапаноўваў проста скасаваць.

У снежні 1825 года «Вайсковыя сябры» сарвалі прысягу цару Мікалаю I у раскватраваным на Беласточчыне сапёрным батальёне. Міхала Рукевіча і ягоных паплекнікаў Аляксандра Вягеліна і Канстан-

ціна Ігельстрома прысудзілі да смяротнага пакарання, якое замянілі 10 гадамі сібірскай катаргі.

«Племя сарматаў» і зброя ў Бараўлянах

Прамінула два гады, і ў Віленскім універсітэце ўтварылася таварыства «Племя сарматаў», або «Патрыёты Айчыны». Галоўнай мэтай яно вызначыла вызваленне земляў былой Рэчы Паспалітай. Арганізацыю раскрылі, і яе кіраўнікоў Канстанціна Заху, Адама Траскоўскага і Фелікса Ліга выслалі шараговымі

ГІСТАРЫЧНАЯ ВІКТАРЫНА

1. Як з грэцкай мовы перакладаецца слова «філамат»?
2. Што было запісана ў Статуце таварыства філаматаў?
3. Паспрабуйце апісаць навуковыя паседжанні філаматаў ды іх сустрэчы ў ваколіцах Вільні.
4. Хто такія «прамяністыя»? Як дзейнічала гэтае таварыства?
5. Як узнікла таварыства філарэтаў?
6. Як слова «філарэт» перакладаецца на беларускую мову?
7. Раскажыце пра арышт маладых беларускіх патрыётаў і таемныя сходы за кратамі.
8. Як царскія судзі пакаралі сябраў таемных таварыстваў?
9. Хто з былых філаматаў і філарэтаў здабыў славу творцы або вучонага?
10. Што вы даведаліся пра «Вайсковых сяброў»?
11. Якія мэты ставілі перад сабой «Племя сарматаў» і «Саюз свабодных братоў»?
12. Хто такі Францішак Савіч? Раскажыце пра ягоны лёс.

салдатамі ў расейскую армію на Каўказ.

У той самы час браты Аляксандр і Францішак Далёўскія заснавалі «Братні саюз літоўскай моладзі», які іначай называўся «Саюзам свабодных братоў». Галоўная сядзіба таварыства знаходзілася ў Вільні, а філіі дзейнічалі ў Менску, Горадні, Наваградку, Слоніме і Лідзе. Саюз аб'ядноўваў некалькі сотняў студэнтаў, вучняў, шляхцічаў, чыноўнікаў і рамеснікаў. Сваю краіну яны бачылі ў будучыні дэмакратычнай рэспублікай.

Рыхтуемы паўстанне супроць каланіяльнай расейскай улады, «свабодныя браты» наладзілі сувязь з салдатамі Менскага гарнізона і Бабруйскай фартэцы. Пад Менскам, у фальварку Бараўляны, для будучага паўстання выраблялі зброю і адлівалі кулі.

Жандарам удалося разграміць і гэтае згуртаванне, але змаганне працягвалася.

Гартаваць ліцьвінскі дух

Студэнт Віленскай медычна-хірургічнай акадэміі Францішак Савіч стварыў з сябрамі Дэмакратычнае таварыства. Яно абвясціла сябе спадкаемцам справы філаматаў і філарэтаў. У вершы «Там, блізка Пінска, у шырокім полі» Савіч заклікаў панявольеныя народы яднацца, каб перамагчы агульнага ворага:

*Ліцьвін, валынец, падайце ж мне рукі.
Так прысягаем на Госпада Бога,
Царам на згубу, панам — для навукі...*

Жандары высачылі і схапілі Савіча. Яго выслалі салдатам у царскую армію, што вяла захопніцкую вайну з каўказкімі горскімі народамі. Такая служба прэрэчыла ўсім перакананням Францішка. Ён здолеў уцячы і пад чужым імем працаваў лекарам ва ўкраінскім мястэчку Янушпаль на Жытоміршчыне, чакаючы магчымасці пакінуць Расейскую імперыю. Калі стваральнік Дэмакратычнага таварыства ўжо атрымаў замежны пашпарт, у мястэчка прыйшла халера. Ратуючы іншых, ён невылучна захварэў сам.

У адным з сваіх палымяных артыкулаў-улётак Францішак Савіч пісаў: «Будзем загартуваць дух, працаваць да канца жыцця! Хто ведае, дзе і як суджана нам памерці? Магчыма, не адзін з нас сканае пад рукою кáта! Але няхай і смерць будзе працягам барацьбы за свабоду!»

Так маглі сказаць вельмі многія з тых, хто гераічна змагаўся з расейскай тыраніяй. Свабода і незалежнасць былі ім даражэй за жыццё.

Малюнак Паўла Татарнікава

Гэты малюнак адлюстроўвае рэкруцкі зборны пункт у Глыбокім на пачатку XIX стагоддзя. Пад вартай расейскай канвойнай каманды ў горад прыгнаныя сялянскія юнакі і маладыя мужчыны. Справа цырульнік голиць рэкруту палову галавы, каб у выпадку ўцёкаў няшчаснага было лёгка злавіць. (Дарэчы, ад гэтага ў расейскай мове і пайшоў выраз «забрить в солдаты».) Рэкруты сапраўды часта спрабавалі ратавацца ўцёкамі, бо на пахыццёвую службу ў чужое войска забіралі і зусім падлеткаў, і жанатых мужчын, якія мелі дзяцей.

У правым куце малюнка гаспадарчыя будынкi — лямусы былога радзівілаўскага двара, прыстасаваныя пад армейскія правіяніцкія «магазіны» (склады). У такія склады па-

ўсім нашым краі звозілі забраныя ў беларусаў прадукты харчавання і фураж ды зганялі жывёлу. Збор гэтых велізарных падаткаў меў рабаўнічы характар.

Перад ганкам вялікага гаспадарскага дома штаб-афіцэр зачытвае царскі ўказ пра рэкруцкі набор. Злева каля канвойных вы бачыце хлопца, пераапанутага ў «смурны» рэкруцкі каптан (шынель). З рэкрутамі назаўсёды развітаюцца родныя. Іх праводзяць амаль як на той свет. У развітанні бяруць удзел і некалькі святароў з глыбоцкіх касцёлаў і цэркваў.

Ажыццяўленне рэкруцкіх набораў і збору падаткаў каланізатары перакладалі на мясцовую шляхту і сялянскіх старостаў. Такім чынам расейскія ўлады адводзілі ад сябе незадавальненне насельніцтва гэтым гвалтам.

Дзень Падзякі

Томас ВЯНЦЛАВА

Верш пра сяброў

Наталлі Гарбанеўскай

Ніхто чужы на свеце не чужы,
Бо ўсё, што не збываецца наяве,
Нябыт-рака нясе да той мяжы,
Дзе ўсе сваімі будзем неўзабаве.
Шматлюдны дзень за горадам замоўк
І радзіе хрыціць, бо хутка зліва,
І не ўратуюць клямка ці замок,
Бо лета памірае так імкліва.

Якраз такую позняю парой
Збіраюцца разгубленыя госці,
Загубленыя госці... Наш пакой
Элізіюмам будзе для кагосьці.
Хай прывіды ў дрымотнай чарадзе
Між забыццём блукаюць і любоўю —
Схаваюцца ў люстэркавай вадзе
І вынырнуць з глыбіняў залюстроўя.

Хай постаці, паўстаючы з магіл,
Крылатых сёстраў і празорцаў здані, —
Хто на палях тамоў вартуе пыл,
А хто ў палях сухой травой стане.
Жывы брыдзе ў нікуды з нідакуль
Ці абжывае схованку пустую
Маўчаньня, што гучнейшае ад куль, —
І, можа, Апалон яго ўратуе.

Мяжой сусвету будуць іх дамы.
Ноч маразамі закуе адлігу.
Але ў смяротным холадзе зімы
Не здрадзіць мова, не саступіць ліху.
Ім атруцілі думкі, ночы й дні,
Каваным ботам сталь звініць чаканна,
Ды ўсё, што замуруюць камяні,
Іх будучыня знойдзе нечакана.

Яны і ў нашым лесе. Пальцы іх,
Як дрэва, адгукнуцца ў мёртвым крэсле,
Іх голас між галін яшчэ не сціх,
Бо вышыняю сталаю ўваскрэслі
Ў сям'і, дзе ёсць імя для ўсіх дзяцей,
І што зямны ім суд і вырак нечы?
А ўнізе — пустата, і ўсё часцей
Прасторы глушаць гукі паражнечы.

Не веру ў беды, верачы сябрам!
Бо ў памяці і ўяўнае магчыма —

Падзелены на ўсіх няісны храм,
Адлегласць паміж светам і вачыма.
Хай зранку ўсё растане й праміне,
І сонца іх сляды з люстэра змые,
Ды крокі іх сыходзяцца ўва мне,
Нібыта паралельныя прамыя.

Дажынкі шчодры верасень нясе
У горад, што на ўзроўні душ трывае,
І восень уваходзіць пакрысе
Ў чужыя думкі, вуліцы, трамвай.
Пагойдваюцца баржы на вадзе.
Нервуешся, бы ў нечым вінаваты.
Асенні ліст на ходнік упадзе,
Як рыцарскія гербы, вуглаваты.

1968

***

Як ззяе небасхіл, як паліць вочы сквар —
Паўвыспу папалам гарачы поўдзень рэжа.
Салёнай пенаю палацы на ўзбярэжжы:
То знікнуць, то ўстаюць,
нібы ў траве пажар,

Бы выдмы на пяску, бы хвалі на вадзе...
Іх цёмны лексікон цяжэйшы ад людскога.
У памяці глухой нічога і нікога,
І толькі ў глыбіні адвечны рытм гудзе.

Прырода йдзе на штурм.
Раз'ела соль замок.
Маяк на страшны суд склікае, трубнавокі.
Аблогай над зямлёй згушчаюцца аблогі.
У шчыліны дзвярэй пасыпаўся пясок.

1970

Вершы пра каханне

І
Калі ў самоце мудрасць завітае незнарок
і абарваны дыялог яшчэ гучыць на сходах,
на мокры сад без сораму навальваецца змрок
і над пустым Зарэччам чуеш флейты,
арфы подых.

Калі засохлае ручво пад стромай ажыве,
і кропля прабіваецца праз камень
запацелы,
аркестр блізкага канца гучыць у галаве,
і болей не патрэбныя ні словы, ні іх целы.

На вуснах соль, на лобе кроплі
вільгаці марскоў.
А горад, як вялізны кіт, быў кінуты
на бераг —
увыгнутай прасторы ўсіх вякоў, перад якой
спыніўся бег шалёных душ, бясконца
блізкіх, белых.

Дзве зоркі паміж вейкамі запалаяцца, калі
дзве выпуклыя лінзы нам падораць
свет — і досыць.
Тваё жыццё, як ластаўка, ляціць
вакол зямлі,
сядае на плячо, дрыжыць, нічога больш
не просіць.

Не азірайся, нас даўно скарыў
сусвет стары,
дзе пад канвоем скразнякоў у танцы робім
колы:
аблокаў шэрых кравабег і пульс зямной
кары
ўзялі ў аблогу лёгкія, штурмуюць
альвеолы.

І ўсё вяртаецца. І верш, як памяці сябрук,
скіляе ўлева ўсе дамы — і хіляцца стра-
ката.
Над вільчаком расейваецца змрок, і пара
рук
чапляецца за небасхіл, як за штурвал
фрэгата.

І
Не маю адрасоў, а значыць — і гасцей,
і ямб чужы, як свой, стамляе ўсё часцей,
і навіна з нябёс не выглядае свежай.
Але прастора — тут: яна цячэ ракой,
фарсіруе парог і проста ў мой пакой
з вадою падае адлюстраванай вежай.

Трох вымярэнняў рып, хоць латы з іх
надзень, —
да вечара на іх святлом гуляе дзень,
а потым на кутах згушчаецца паволі
спачатку травеньскі, а потым летні
змрок.

Ды пра канец жыцця не думаеш знарок,
бо лямпна на сталі — і ты ў ахоўным коле.
Дык не спяшаймаса.

Ноч на падстрэшку тчэ.
Цуд не народжаны і дзеці спяць яшчэ.
Паруе цёплы плёс і лета даспявае.
Як лодкі за вадой, сплываюць нашых сноў
пейзажы й галасы, і зразумець наноў
кароткай ночы сэнс наш дзень
не паспявае.

Лавіна вобразаў, і кожны, быццам вой,
узьяшы розумы ў аблогу — мой і твой, —
штурмуе іх: чуваць малітвы, крыкі,
мантры.

А целы нашыя ляжаць, бы камяні,
так блізка, і муроў абрысы ў вышыні,
і больш няважна, што адкрылася
Касандры.
1973

Nel mezzo del cammin di nostra vita

Памяці Канстанціна Багатырова

Я да сваёй сярэдзіны зямной
Вучыўся ў смерці, бы шкаляр на ўроку.
І смерць жыла ў пакоі за сцяной,
Як сваяка, трымала ў поле зроку.
Я прыручаў, карміў з рукі нябыт,
Каб не цяпер, не кропка...

хоць шматкроп'е...

Штораніцы прыносіў краявід —
Найпрыгажэйшы горад у Еўропе
Усходняй, дзе чарот гніе наўкол,
Дзе моляцца нажу і вераць прэнту,
Дзе машыніст не запаволіць кол,
Бензін гарыць і спальвае дашчэнтту.
Я сэнс у ёй знаходзіў і мараль,
Я называў яе сваёй сям'ёю,
Я спаў і еў, я жыў у ёй амаль,
А звыкнуцца не змог, не звыкся з ёю.

Я адчыняю дзверы ў калідор,
Як б'ецца сэрца — пад яе аховай.
Мой родны край так шмат каго памёр,
Што смерць бывае нават выпадковай.

1976

***

За мяжой кантынента і часу мяжой
Не адразу мяняюцца сны,
Ды, блукаючы ў мовах, сваёй і чужой,
Не выходзяць на яву яны.

Знік асенняй лагчыны няголены твар,
Знікла з мовы журба яе хвой,
Над раўнінаю смерці вільготны пажар
І за брамай лядовы канвой.

Адступае развязка — і хлусіць наўзбоч:
Паўзямлі, ад якіх не ўцячы.
Перакročыўшы глобус, ты слухаеш ноч
І каханае цела ўначы.

Слухай шум незнаёмай і роднай крыві,
Толькі ў ёй — застанешся пасля.
Бо адбіткаў тваіх, дзе цяпер ні жыві,
Не пазнаюць Нява і Вяля.

1979

Дзень Падзякі

Балотны, металічны пах наўкол,
А конь травіцу свежую скубае
І восем гаспадынь нясуць на стол
Асенні пачастунак. Штат Агаё.
Выгодныя выходныя. Раса.
Чырвоны колер клёна (ці вагона,
Адсюль не бачна). Позняя краса
Вісконсіна, Дакоты, Арэгона —

І Арыён. Жыцця жажлівы дар
Ідзе лавінай, літасці ніякай,
А ты, што сэрцам лічыш кожны ўдар,
За новую зямлю Яму падзякуй.
Хай краявіды для тваіх вачэй
Нязвыклія яшчэ, але жывыя.
Бо чым далей ад дому, тым хутчэй
Па Адысею пёс стары завые.

Падзякуй за адказ, што болей не
Гаворыць твайму глузду нічагутка.
За новую ваду ў тваім збане.

За новую траву, што ўздыдзе хутка.
За камень і пліту, за крыж і глыб
Чужой зямлі, што нам закрые вочы.
За смерць. За ўсё, што мы зрабіць маглі б,
Каб зноў дала жыццё. Як Ён захоча.

За музыку, якую іншасвет
Нам сёння пасылае без падману.
У гэтых прыцемках любы прадмет
Такі ж, як з таго боку акіяну.
Гадзіннікі стаяць па трох кутах,
І вока не памыліцца ў шаленстве,
Знайшоўшы клямку, стол і зорны дах —
Тамсама, дзе знаходзіла ў маленстве.

1979

Пераклаў з літоўскай
Андрэй Хадановіч

Пад залатымі трубамі

Пачатак кінааповесці-фантасмагорыі па матывах гітарычных хронік

Людміла
РУБЛЕУСКАЯ

мчыць вершнік. Мільгаюць магутныя дрэвы, узгоркі, палі...

Вершнік у ваўчынай скуры, накінутай на плечы, у скуравым шлеме з рагамі час ад часу падносіць да вуснаў медны палляўнічы рог (на ім сляпуча зьяе адбітак сонца), закідае галаву і трубіць. Гукі ўрачыста ўзлятаюць у неба. Над вершнікам кружляе чорны арол...

— Так наш далёкі продак, найбліжэйшы радца вялікага князя Альгерда, за парадку будаваць слаўны горад Вільню атрымаў ва ўладанні столькі зямлі, на колькі будзе чуваць гук ягонага рогу цягам дня... І герб наш адгэтуль — «Трубы»... І чорны арол — знак наш...

Вершнік працягвае свой шлях. Узнімаецца ў неба труба, на якой зьяе сонца... Кружляе ў небе чорны арол.

Высокі худы чалавек з груганом на плячы, захутаны ў манаскі чорны плашч з каптуром, з нянавісцю глядзіць на арла, які кружляе ў небе.

— Замнога табе гонару, паганец. Ніколі не дарую. Заўсёды буду стаяць на тваім шляху.

З пляча Вялікага Інквізітара зрываецца чорны груган. Узлятае ўверх, туды, дзе кружляе арол.

Зноў гучыць труба. Яе залаты блыск асяпляе, нагадвае кругі на вадзе... І застывае малюнкам на гербе «Трубы», які вісіць над камінам.

1529 год. Гербавая зала ў палацы Радзівілаў.

Юры Радзівіл па мянушцы Геркулес, магутнага складу мужчына з рудаватымі валасамі і барадой, адкінуўшыся ў фатэлі з высокай спінкай, гартае цяжкі фаліант. У Радзівіла перавязана рука — ён толькі што пасля чарговай бітвы. Вакол яго сядзяць і ўважліва слухаюць дзеці — Мікалай Радзівіл Руды і ягоны стрыечны брат Мікалай Радзівіл Чорны, абодва падлеткі, трохі маладзейшыя за іх Ганна Радзівіл, а таксама анёлак дзевяці гадоў — Барбара Радзівіл.

У крэсле сядзіць жонка Юрыя Радзівіла, Барбара Кола, уладная жанчына з цяжкім падбароддзем і бляклымі блакітнымі вачыма, яна вышывае. Паволі праступаюць на белым шоўку цяжкія гронкі рабіны, бы кроплі крыві. Ля крэсла стаіць паж, Міхал Рашчынскі, які па звычаі трымае малітоўнік сваёй пані і ўважліва прыслухоўваецца да размовы ля каміну. Міхал трохі пападлеткаваму няўключны, але відаць, што вырасце вялікім, дужым, у ім адчуваецца незвычайная моц: і дзікая, мядзвезжая сіла, і шчырасць, наіўнасць простага натуры. Ягоны позірк увесь час спыняецца на Ганне Радзівіл, танклявай,

гожай, дзёрзкай, якая сядзіць збоку на лаўцы, і адзіная з усіх дзетак круціцца, відавочна нудзіцца ўрокам генеалогіі.

Радзівіл Геркулес працягвае апавед:

— Паводле легенды, наш продак, жрэц князя Гедыміна Ліздзейка, убачыў у прарочым сне Жалезнага Ваўка... Які паказаў месца для пабудовы Вільні.

Мікалай Чорны, хлопец з тонкімі рысамі твару, з «фамільным» радзівілаўскім гарбатым носам, па звычаі падмячае тое, на што іншыя не звярнулі ўвагі:

— Дык што, дзядзечка Юры, Радзівілы паходзяць ад паганскага жраца?

Геркулес паблажліва ўсміхаецца.

— Гэта толькі легенда. Насамрэч першым прыняў герб «Трубы» ваш прадзед, баярын Осцік... Ад назвы маёнтка Трабы. І было гэта пры слаўным князе Вітаўце... І няма, і не будзе роду мацней за наш... Пакуль Радзівілы трымаюцца разам.

Як калісьці трымаліся мы — я, мой брат Ян, мой брат Мікалай, мая сястра Ганна Мазавецкая. Адзін я застаўся з іх. Ваш час. Ты, мой сын, Мікалай Руды, і ты, мой пляменнік, Мікалай Чорны, будзеце, як лязо і тронак аднаго мяча.

Браты абменьваюцца позіркамі: адкрыты, шчыры твар гарачага па натуре Мікалая Рудого, засяроджаны, хітраваты — Чорнага.

Увесь гэты час Ганна круціцца на месцы, паглядае за вакно, дзе за ўзорчатымі рамамі пагойдваецца голле дрэў. Тузае на шыі медальён — срэбны арол са смарагдавымі вачыма. Дзяўчынка азіраецца на маці — тая прыдрамала ў крэсле, вышыўка з барвовымі гронкамі рабіны ляжыць на каленях. Пакуль бацька размаўляе з братамі, Ганна ціхенька ўстае. Барбара, якой таксама не вельмі цікава, спалохана глядзіць на сястру. Ганна жэстам кічае яе з сабой. Барбара адмоўна круціць галавою. Ганна ціхенька выслізвае з пакою. Мікалай Чорны кідае пільны хуткі позірк убок — але не выдае сястру. Уцёкі Ганны заўважае і паж Міхал.

Ганна выходзіць у сад. Прабіраецца між дрэў і кустоў, расхінае голле, усыпанае квеценню, захоплена сочыць за матылькамі. У траве ёй трапляецца здохлая варона — дзяўчынка не выяўляе грэблівасці, схіляецца, тыцкае ў птушку прутком, заглядае ў мёртвае вока... Ёй цікава — што такое смерць? Відовішча дзіўнае: дзяўчынка-анёлак у белае суценцы — і мёртвая варона... За княжнай, хаваючыся за кустамі, крэдзецца Міхал, які таксама пакінуў свой пост, скарыстаўшыся тым, што княгіня заснула. Міхал паглядае з-за голля, як маленькая танклявая княжна ў белае суценцы гуляе па чароўным садзе. Відаць, што сад і ўвогуле палац толькі будуецца. Там-сям груды камення, чуваць гукі будоўлі.

Між тым Ганна выходзіць на невялікую палянку, пасярод якой высіцца незразумелае збудаванне. Штосьці высокае, абстаўленае жэрдкамі. Гэта яшчэ не даробленая эолава арфа — вельмі складаная па задуме канструкцыя. Блішчаць паміж жэрдак яе пазалочаныя струны, але яшчэ не гучыць музыка ветру... Так, асобныя дзіўныя гукі, падобныя да жаласных крыкаў птушкі. Ля пастамента пакінутыя рабочымі інструменты, чарцяжы.

Збудаванне ўвечнае выява арла, таксама не дароблена. Адно залатое пёрка дрэнна замацаванае, амаль адвалілася. Ганна спрабуе яго дастаць, ускараскваецца па жэрдаках...

Усё збудаванне са страшэнным грукатам і звонам абрушваецца, Ганна з крыкам спрытна адскоквае — Міхал не паспеў кінуцца на дапамогу.

Да абрушанай эолавай арфы збягаюцца слугі, урэшце прыходзіць сама княгіня, Барбара Кола.

— Зноў шкода ад цябе, Ганна! Твой бацька ўлучыў вам увагу, нягледзячы на свае раны. А ты не цэніш. Цяпер не адкруцішся ад розгаў.

Ганна бялее. Наперад выходзіць Міхал:

— Ваша княская мосць, гэтая мая віна. Я тут усё разбурыў выпадкова.

Барбара Кола грэбліва падціскае вусны:

— Ты? Што тут робіш? Здаецца, мой муж памыліўся, калі ўзяў цябе да свайго двара, Міхал. І каб не тое, што твой бацька загінуў, ратуючы князя... Спадзяюся, справядлівае пакаранне стане табе добрай навукай.

Спыняе позірк на медальёне, які ўпрыгожвае шыю Ганны.

— І колькі разоў табе казала... Не карыстайся гэтым ўпрыгожваннем. Яно... не пасуе юнай дзяўчыне.

1518 год. У малой зале Кракаўскага каралеўскага палаца сабраліся самыя важныя людзі каралеўства. Гэта першы прыём для эліты, у якім удзельнічае новая каралева — Бона Сфорца. Уваходзіць кароль Жыгімонт Стары, ён вядзе Бону Сфорцу. Яна прыгожая, з залатымі валасамі, трымаецца ганарліва. У яе сукенкі моднае глыбокае дэкальтэ. Дамы перашэптваюцца.

— Грудзі вываліла... Сораму няма... У іх у Італіі што — усе кабеты так ходзяць?

Кароль і каралева ўсаджваюцца. Усе схіляюцца перад каралеўскай парай. У першых шэрагах — Радзівіл Юры, ягоныя браты Ян Барадаты і Мікалай Радзівіл і сястра Ганна Мазавецкая. Непадалёк Альбрэхт Гаштольд, Канстанцін Астрожскі. Вылучаецца купка італьянскай світы каралевы.

Сярод іх — радца Боны Сфорца, лекар Луіджы Сфорца, у якім пазнаецца Вечны Інквізітар. Сфорца займае месца за крэслам каралевы.

Кароль паварочваецца да Боны:

— Тут сабраліся толькі самыя лепшыя і блізкія да трону. Дазвольце прадставіць вам, каралева, маіх верных папчэнікаў, першых людзей дзяржавы. Альбрэхт Гаштольд, ваявода полацкі... Першым клічу яго, бо толькі што вярнуўся ён з радаснай весткай — яго багатыры разбілі войска вялікага князя маскоўскага!

Да рукі каралевы падыходзіць Альбрэхт Гаштольд. Усе крычаць «Віват!», твар Юрыя Радзівіла крывіцца.

— Канстанцін Астрожскі, вялікі гетман літоўскі! Ён прынёс нам слаўную перамогу пад Воршай!

Канстанцін Астрожскі падыходзіць да рукі каралевы пад «Віваты» прыдворных.

— Мікалай Радзівіл, ваявода Віленскі, вялікі канцлер, уладальнік тытула князя Святой Рымскай імперыі на Мядзелі і Ганёндзах!

Да каралевы падыходзіць Мікалай Радзівіл.

— Юры Радзівіл, мой даўні сябар, па мянушцы Геркулес. Ніводнай бойкі ён яшчэ не прайграў. Няхай жа і ў бойцы за сяброўскія пачуцці маёй каралевы ён не прайграе.

Радзівіл Геркулес падыходзіць да каралевы. Тая зацікаўлена паглядае на магутнага, віднага сабою рыцара. Геркулес прыкладаецца да яе рукі. Гаворыць па італьянску:

— Рады служыць маёй каралева!

Каралева кідае скосы позірк на Луіджы Сфорца, той ледзь заўважае ківае.

— Мне вельмі патрэбны сябры пры маім новым двары.

Радзівіл пільна глядзіць у вочы каралева.

— Маё сэрца адкрытае для шчырых пачуццяў.

Жыгімонт Стары працягвае прадстаўляць арыстакратаў.

— Наша добрая суседка, княгіня Ганна Мазавецкая, уладарка слаўнай Мазовіі.

Ганна Мазавецкая ганарыста падыходзіць, нізка кланяецца каралю і толькі лёгка ківае галавой каралева, як ніжэйшай. Бона Сфорца ўгневаная.

Ганна вяртаецца да братаў. З нянавісцю паглядае на каралева.

— Гэта я павінна быць на яе месцы. Я не разумею, чаму ён выбраў не мяне. Я прыгажэй. Я магла б прынесці яму ў пасаг Мазовію.

Ян Барадаты ўсміхаецца. — Можа, каралю не спадабалася гісторыя з тваім каханкам Жэлініскім, сястра? Ты дала той нікчэмнасці такую ўладу, што падданыя паўсталі!

— Я іх уладарка. Я маці двух каралевічаў, удава Конрада Мазавецкага. Яны мусілі цярэць. Геркулес скептычна круціць галавой.

— А вось кароль не хоча цярэць чыхіхсыці выбрыкаў. Хаця з гэтай кабетай...

Юры сустракаецца позіркам з Бонай.

— Думаю, ён пашкадуе, што выбраў не цябе.

Луіджы Сфорца нешта шэпча на вуха каралева, і тая ўтаро-

плываецца позіркам у Ганну Мазавецкую. Ганна з выклікам сустракае яе погляд. Блакітныя вочы і брунатныя вочы гараць аднолькавай нянавісцю.

Ганна няголасна кажа братам:

— Я ўсё адно не адступлю. Я слабая ці моцная? Італьянка вызваліць трон для мяне.

Юры Радзівіл пяшчотна прыабдымае сястру, нешта шэпча ёй на вуха. Ганна сціскае яго руку ў пошуку падтрымкі. Бона заўважае гэта. Яе твар на імгненне змяняецца ад гневу. Бона пераводзіць позірк на карала і бачыць, што ён таксама глядзіць на Ганну Мазавецкую з нейкай тугою.

Бона шэпча Вечнаму Інквізітару.

— Гэта жанчына занадта шмат табе дазваляе. Не спускай з яе вачэй.

Між тым у зале пачынаюцца больш вольныя гаворкі. Каля караля і каралевы ўтвараецца кола просьбітаў і лісліўцаў, астатнія госці пачынаюць хадзіць па зале, размаўляць між сабою. Канцлер Мікалай Радзівіл — ля караля. Каралева час ад часу шукае позіркам Юрыя Геркулеса.

Да Яна, Юрыя і Ганны падыходзіць Альбрэхт Гаштольд. Ён звяртаецца да Яна з ледзь прыхаванай нянавісцю:

— Як ваша сямейнае жыццё, пан Ян?

Барадаты насцярожана глядзіць на Гаштольда.

— Дзякуй, ваша мосць, я шчаслівы.

— Цаной жыцця маёй няшчаснай сястры, вашай былой жонкі?

Ян бянтэжыцца.

— Паслухай, Альбрэхт... Ты несправядліва судзіш. Прысягаю, я не вінаваты ў смерці Лізаветы. Ты ж ведаеш, яна была слабая здароўем...

Гаштольд крывіць вусны.

— Слабая... Не надта ты думаў пра яе, калі з'ездзіў у сваты да Кішака, і замест таго, каб высватаць брату іх дачку, закахаўся ў яе сястру!

— Альбрэхт, у імя былога нашага сяброўства...

— Наша сяброўства з'елі паўтары гады турмы, куды мяне паклёпам засадзіў ваш брат Мікалай. І я нізавошта не паверу, што гэта проста супадзенне — калі ў той самы час ты пачаў пагарджаць маёй сястрой і адкрыта заляцацца да другой кабеты...

Твар Яна Барадатага, разумны, з тонкімі рысамі, адлюстроўвае сапраўдную пакуту.

— Усё не так...

Гаштольд паглядае з нянавісцю.

— Не дарую.

Сыходзіць. Юры Геркулес спачувальна кладзе руку на плячо брату, Ганна Мазавецкая кладзе яму руку на другое плячо. Зверху, невядома адкуль, спускаецца, кружляе пяро гругана.

Цалкам кінааповесць-фантасмагорыю можна прачытаць у № 99 часопіса «Дзеяслоў».

След, вечна жывы

Палуян Сяргей. След, вечна жывы: Творы. Успаміны. Прысвячэнні. Даследаванні / Сяргей Палуян; уклад., падрыхт. тэксту, агляд. аналіт. арт., прадмова і камент. Т. Кабржыцкай, В. Рагойшы. — Мінск: Кнігазбор, 2018. — 336 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка». Выпуск 114).

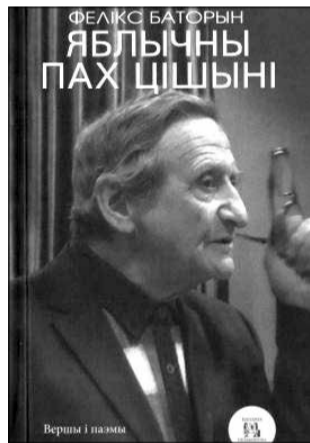
Аснову выдання складае творчая спадчына самабытнага публіцыста, крытыка, празаіка і паэта Сяргея Палуяна (1891-1910), рупліва сабраная даследчыкамі ва ўкраінскай і беларускай перыядыцы.

У кнізе ўпершыню найбольш поўна прадстаўлены ўспаміны пра пісьменніка яго родных і знаёмых, мастацкія творы, прысвечаныя яму, матэрыялы пра радаслоўе Палуянаў. Укладальнікі кнігі — Таццяна Кабржыцкая і Вячаслаў Рагойша — ставяць Сяргея Палуяна поруч з Янкам Купалам, Максімам Багдановічам, Вацлавам Ластоўскім, рашуча і доказна ўпісваюць яго асобу ў панараму гісторыка-філасофскіх, эстэтыка-культурных характарыстык беларускага адраджэння пачатку ХХ ст.

Яблычны пах цішыні

Баторын Фелікс. Яблычны пах цішыні. Вершы і паэмы. Мінск: Кнігазбор, 2018 — 308 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка». Выпуск 115).

У кнігу ўвайшлі вершы, баллады і паэмы, складзеныя Феліксам Баторыным, за адзінкавымі выключэннямі, у 2007–2018 гадах. Значная іх частка публікуецца ўпершыню.

У творах паэта пераважаюць грамадзянская, любоўная, пейзажная лірыка, але гэтым іх тэматыка не вычэрпваецца. Паэтычнай мове аўтара ўласцівыя празрыстая прастата і складаная метафарычнасць, тонкі лірызм, які, пры ўсёй парадаксальнасці, часта арганічна спалучаецца з філасофскімі развагамі, іроніяй і самаіроніяй.

У гэтай кнізе таксама змешчаны пераклады з іўрыту, з ідыш, рускай і нямецкай моў, зробленыя ў нядаўні час.

Я веру ў Цуд

Ваганаў Сяргей. Я веру ў Цуд: вершы розных гадоў (1963–2018) / Сяргей Ваганаў. — Мінск: Кнігазбор, 2018. — 140 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; вып.113).

Вершы, сабраныя ў гэтай кнізе, ствараліся журналістам Сяргеем Ваганавым цягам жыцця, але амаль нідзе не друкаваліся, за выключэннем часопіса «Дзеяслоў», газеты «Народная воля», альманаха «Мішпоха» і Сеціва. Такім чынам, гэта першая паэтычная кніга аўтара, у якой вы знойдзеце і любоўную лірыку, і філасофскую, і грамадзянскую, — на беларускай і рускай мовах. Вершы наўмысна не пазначаны аўтарам канкрэтнымі датамі, бо, як ён мяркуе, вельмі важна ўспрымаць іх з адчуваннем безупыннасці Часу.

Будзьма з «Дзеясловам»!

Падпісачца на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і спраўна атрымаваць яго шэсць разоў на год. Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813, Для ведамаснай падпіскі — 748132. Будзьма разам!

Альтэрнатыва для Басі, альбо Не трэба баяцца

Дыпломная работа мусіць паказаць, што студэнт засвоіў матэрыял, які старанна ўкладалі ў яго вушы выкладчыкі цягам навучання. Вось, я стараўся. Умею тое і тое... У гэтым сэнсе дэбютная кніга Кацярыны Захарэвіч — тыповы дыплом.

«Час вогненнага птушкालова» — двухпланавая аповесць. Фантастычная? Магчыма. Калі адштурхоўвацца ад вызначэння, што фантастыка паказвае рэчы нерэальныя. Але ёсць у аповесці не такое заўважнае другое дно, якое значна ўскладняе схематычна прасты твор. Пра гэта пазней...

Аповесць Кацярыны Захарэвіч з тых тэкстаў, якія маюць вузкая акрэсленую аўдыторыю. Не ў гэтым сэнсе, што іншы прачытаць не здолее. Але ў тым, што найбольшы водгук яна атрымае ў чытача з пэўным наборам рысаў. Гэта мусіць быць чалавек беларускамоўны. Лішняя, здавалася б, пазнака. Але мы да таго звыклі стасавацца ў моўным гета, што перастаем заўважаць відавочнае: далей за нашае кола кніга наўрад ці выйдзе.

Другое — гэта чалавек малады, лепей сказаць — юны. У слова «юны» ёсць шэраг прычэпаў: узнёсла-палымяны, рамантычны, схільны да драматызацыі. Месцамі сентыментальны. Карацей, аматар гераічнай рамантычнай прозы.

То бок тая ж катэгорыя чытачоў, якая запойна чытае прыгодніцкія раманы Людмілы Рублеўскай і ведае імя Ксеніі Штальянкавай.

Вось тут — самае цікавае.

І Ксенія, і Кацярына прайшлі Школу маладога пісьменніка. Школу, у якой выкладае Людміла Рублеўская. З аднаго боку, можна казаць пра ўплыў натуральны: аўтаркі ўпадабалі эстэтычную сістэму Рублеўскай, перанялі і г.д. З іншага — ёсць рызыка, што гэты ўплыў чыста школьны. Чаму рызыка? Таму што спатрэбіцца час, каб зразумець, што гэта менавіта ўплыў, штучнае ўздзеянне, а не асабістае светабачанне.

Калі слухны першы варыянт, можна казаць пра новую літаратурную традыцыю, запачаткаваную некалі яшчэ Караткевічам, перахопленую Дайнекам, Арловым і Рублеўскай, і далей — навуачэнцамі Школы пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў.

Але.

Зазвычай у прыгодніцкіх творах акцэнт ставіцца на моцы герояў, іх баявітасці, авантурнасці, адметнасці. Кацярына Захарэвіч падкрэслівае адваротны бок медала: ейная гераіня — няўключная, няўпэўненая ў сабе, яна пачуваецца лішняя. У развіцці сюжэта роля гераіні мінімальна. Яна на пазіцыях ахвяры. Яна разумее несправядлівасць свету, глыбока перажывае, але нічога не робіць. Гэтыя рысы належаць абедзвюм Басям. Рэч у тым, што гераіня

мае дзве іпастасі. Першая — рэалістычная: дзяўчына, што жыве ў сучаснасці, пачуваецца самотнай у сям'і і парыяй — у школе. Другая Бася існуе ў паралельнай лініі. Яна паходзіць з «расы» адметных.

Для разумення сітуацыі: Кацярына Захарэвіч распрацавала міні-міф, паводле якога адпачатку існавалі «сапраўдныя» людзі. Адметныя. 121 чалавек, усе — прыгожыя знешне, але даволі млявыя па натуре. Жылі бы ў райскім садзе, цешыліся самі сабе і жыццю. Знайшоўся бунтар, які стварыў големаў для чорнай працы. Адметныя разлеваліся дарэшты і сталі зусім безабаронныя. Карацей, гліняны пралетарыят паўстаў і загнаў адметную шляхту на задворкі жыцця. Вось з гэтых адметных і паходзіць другая Бася.

Кацярына Захарэвіч разгортае абедзве лініі, але Басі не асабліва змяняюцца. Эвалюцыі гераінь як такой няма. Падзеі — а там і прыгоды, і здрады, і інтрыгі — ёсць, але не пакідае

Зазвычай у прыгодніцкіх творах акцэнт ставіцца на моцы герояў, іх баявітасці, авантурнасці, адметнасці. Кацярына Захарэвіч падкрэслівае адваротны бок медала

адчуванне, што яны, насамрэч, не маюць асаблівага значэння.

Самыя яркія моманты аповесці — стыкі двух сусветаў. Яны — чыста кампазіцыйныя, то бок ніякіх узаемадзеянняў між светамі няма. Але паралелі — відавочныя. Здрада сяброўкі, пакуты самавызначэння, адсутнасць бацькі, прыўкрасны прынец, у якім нейкі час сумняешся, вобразы дарослых перанажай — усе яны перагукаюцца.

Вось тут і ўзнікае думка, што другая, фантастычная, лінія — толькі фантазія рэальнай Басі. Гэта самотнае дзяўчо, нікому не патрэбнае і незаўважнае, але надзвычай чуйнае да свету. Замкнёная ў сабе, яна ізалюецца ад рэальнасці і стварае альтэрнатыву. (Згадваецца фан-версія

датычна «Гары Потэра», паводле якой свет магіі — хваравітая фантазія самотнага хлопчыка з каморкі). На карысць гэтай версіі — наяўнасць у рэальнай Басі рудога ката (новая тэндэнцыя белліту — уводзіць у твор свайго коціка: Шарова, Янкута...) і блакітнага папугайчыка. З якіх змялявання сілы жыццёвага колавароту ў свеце фантастычным — Вогненны Птушкалоў і Нябёсная Птушка.

І заканчваецца кніга тым, што рэальная Бася ідзе на спатканне. З невідзімкі яна ператвараецца ў жывую дзяўчыну, робіцца існай для іншага чалавека. Фантазіі ёй больш не патрэбныя.

Уменне ўбачыць уласныя комплексы, пераадолець няспеласць і выцягнуць іх на святло — моцны бок аўтаркі. Гэта жэст насуперак няўпэўненасці, хоць і ў ім самім няўпэўненасць пакідае след.

Сунуцца да аўтараў з парадамі — вельмі смешна, але вельмі хочацца пажадаць Кацярыне не баяцца. Страх зрабіць «не так» бачны ў мове. Усё правільна, гладка, літаратурна. Жаданне зрабіць правільна цягне за сабой празмерную апісальнасць. Гэтая літаратурнасць — як панцыр, абарона ад магчымых заўвагаў. Але ў тым і справа, што памылкі робяць нас адметнымі. Памылкі і ёсць тое зерне, з якіх вырастае стыль.

На класічнае пытанне «Кім вы сябе бачыце праз N год?» я б сказала — пра Кацярыну: аўтаркай псіхалагічнай прозы для падлеткаў. У дэбютнай кнізе яна не раскрыла гэты свой талент, паставіўшы на кутні камень прыгодніцкую лінію. Неабходнасць вытрымаць тэмп апаведу папросту абкарнала псіхалагічны партрэт герояў. Але ёсць у аповесці месцы, якія недвухсэнсоўна паказваюць здольнасць Кацярыны тонка адчуваць іншага чалавека (чытай: персанажа). І калі другая лінія аповесці сапраўды фантазія гераіні, то сама аповесць з прыгодніцкага чытва ператвараецца ў сур'ёзную псіхалагічную драму (кшталту «Моста ў Тэрабітыву»).

Таму аўтарка проста неабходна пераадолець страх быць сабой. Страх асуджэння глушыць мастацкі талент. І варта падумаць, што горш насамрэч: пачуць крытыку на свой адрас — ці так ніколі і не раскрыцца, не стаць сабой, не даць поўнай волі таленту?

Наста Грышчук

«заВЕРШАНАЕ» падсумаванне

Першы нумар часопіса «Дзеяслоў» за 2019 год атрымаўся не такім аб'ёмным, як звычайна, затое больш важкім сваім унутраным напаўненнем. Яго зручней чытаць і вальней разважаць над прачытаным. Аптымальна знойдзены фармат.

Нумар запачаткаваны нізкай цудоўных вершаў **Вольгі Гронскай** пад назовам «заВершанае». Яна ўпарта трымаецца той мяжы паэзіі, якая палягае паміж вобразным светам старэйшага і малодшага пакаленняў. Гэта заўважна. Тут, праўда, яшчэ няма поўнага адыходу ад самой сябе, ад арытміі сэрца, прыліваў гарачай крыві, стрыманасці пачуццяў і аголенасці эмоцый, але ўжо ёсць надтрэснутасць, відна лінія расколіны, адчай чапляння, пераходу-пераскоквання ў свет віртуальны — самастваральны, абязболены, пралічаны, замяняльны на любы іншы, як штучны пратэз... Вольга яшчэ дыхае боскай прыродай зямнога быцця.

Дарога нібыта сама цябе выбірае і абяцае прывесці да брамы раю. Ты па ёй крочыш — і падыходзіш да краю. Прэч адляцець трэба яшчэ вучыцца. У логаве сэрца — раненая ваўчыца. Чым ад халоднага ветру схваць ключыцы?.. Піць малако тугі, выдыхаць, лячыцца.

Паэт старэйшага пакалення **Віктар Ярац** (адзін з тых, хто попеч з Алесем Разанавым змагаўся за беларускамоўнае выкладанне на філфаку БДУ напрыканцы 1960-х) прапануе чытачам паэму «Зіма без мамы», якая складаецца з паасобных вершаў заяўленай тэматыкі. Вершы элегічныя і рацыянальныя, аднак жывыя; аўтар спрабуе паўторна прайсці сцежкамі мацярынскага і ўласнага родавага лёсу.

Боль загоіцца — чым пытае днём і ноччу душа, — да яе голас мамы з глыбіняў расстання праз маўчаньня пласты дастае.

Чарговае апавяданне **Вінцэся Мудрова** «Дом творчасці» — гэта гіперграфіраваная іронія адносна (каля)літаратурнага працэсу канца 1970-х. Мне падалося, што фарбы аўтарам настолькі згущаныя, што рэаліі мінулага прагледваюцца празмерна карыкатурна і, пэўна, выклічуць недавер не толькі ў тых, хто меў «шчасце» быць хай сабе ўмоўным прататыпам апісаных падзей. У гэтым фігуруе пісьменніцкі Дом творчасці Камарышчавічы (Каралішчавічы), куды накіраваны малады пачынаючы паэт з правінцыі для творчага «пад'ёму»... Але з чым ён там су-

тыкаецца? З поўнай дэградацыяй. Гурт старэйшых літаратараў-п'янтосаў, якія толькі тым і займаюцца, што пасылаюць ганца ў горад па «чарніла», п'юць і рэжуча ў карты... З'яўленне дзвюх жанчын сітуацыю яшчэ больш ускладняе. Ні аднаго больш-менш прасветленага героя. Ды нават і сам галоўны герой на гэтым фоне выглядае камічна. (Безумоўна, было і такое ў жыццёвых праявах сацрэалізма, але ж не наскрозь і не пагалоўна, як паказана ў гэтым тэксце.)

«— Ён ехаў сюды, думаў, пісьменнікі авангард нацыі, хварэюць душой за лёс мовы. Маюць нейкія ідэалы і перакананні, прагнуць, нарэшце, ісціны, а аказалася, што вас апроч ганарарай...»

— Ну-ну, працягвай, — перабіў Падгурскі, — цікава паслухаць вась такіх — маладых ды неаб'ездных. Сам быў такім калісыці.

— Вы сваёй бяздарнасцю, п'янкамі і звычайным халуіствам давалі літаратуру да ціхага скопу, — успыхнуў Юрась, забыўшыся скончыць папярэдняю фразу.

— Малады яшчэ, каб старэйшым указваць, — з інтанацыяй лаянкі выдаў Падгурскі, — калі такі ідэйны, дык чаго сунешся на дармавы сныданак, ды яшчэ ў кампаніі з літаратурнымі прыстасаванцамі?»

Чытаючы тэкст, увесь час круціцца пытанне: а хто ж пісаў тыя творы нашай нацыянальнай літаратуры, якія сталі яе класічным скарбам? Цікава, а каб з такога ракурса і з такім сатырычным імпультам зірнуць на сучасны літпраец? На мой погляд, карціна выглядала б не менш саркастычна...

На гэтым фоне аптымістычнымі (у сэнсе творчага росту) падаюцца абразкі ад **Зараславы Камінскай**. Добрая мова, чысты літаратурны стыль, лірычная падаплёка, што ствараюць адзіную жыццяцвярдзальную аўру.

Новая нізка вершаваных тэкстаў **Вольгі Гапеевай** — гэта своеасаблівы метафарычныя пасылы да чытацкай свядомасці з надзеяй дачакацца пэўнага водгуку. Як мне думаецца, такія аўтарскія спадзевы недарэмныя.

цяперашні час даецца мне цяжка мінулы ведаю лепш так і жыву вась бы як у кіно страціць памяць і тыя хто там прапісаўся не маючы майго на тое дазволу тады кожную згадку буду спакойна здымаць як волас з пляча паліто не здолеўшы прыгадаць ужо чыйны

На маё меркаванне, лепшая проза нумара па глыбіні і мастацкім раскрыцці заяўленай тэмы — гэта апавяданне «Бомж» **Сцяпана Сяргея**. У экстравагантнай сітуацыі нечакана сутыкаюцца два былыя сябры-аднакурснікі. Адзін — бізнесовец, другі — бомж. Ёмкая, у меру экспрэсіўная проза — спроба філасофскага погляда на сучаснае чалавечае і грамадскае жыццё. Два героі, дзве супрацьлегласці, якія ніяк не могуць знайсці кропкі сутык-

нення, што маглі б прымірыць іх стаўленне да ўзаемаадносін людзей у свеце, альбо хоць паразумецца ім дваім у гэтым іхнім прыватным выпадку...

« — Чалавек заўсёды знойдзе сабе апраўданне. А калі ён яшчэ і адукаваны, то падвядзе пад гэта цэлую філасофію, возьме ў адвакаты Платона, Ніціэ. І так запудрыць мазгі і сабе, і другім, што хоць ты помнік пры жыцці яму стаў. А, між іншым, ісціна не ў мудраванні, не ў сафістыцы, а ў простых, зразумелых нават непісьменнаму чалавеку запаведзях: не ўкрадзі, не забі, не сведчы лжыва... — гэта тое, аб чым ты нядаўна хацеў сказаць, успамінаючы Хрыста.

— Штосьці, дарэгі ты мой, пачаў сам сабе супярэчыць. Толькі што сцявэржаў, што ісціна ў віне, а зараз загаварыў пра боскія запаведзі, — Касцюкевіч засмяяўся, наліў поўныя чаркі.

— А адно другому не пярэчыць, — крутнуў галавою Толя. — Наадварот, першае дапамагае больш поўна і востра ўспрымаць і адчуваць другое.

— Магчыма і так. Але ўсё ж з адным я пазадзіцца не магу. Зтваіх слоў можна зрабіць выснову, што ўсе багатыя — нягоднікі, а бедныя — анёлы. А жыццё паказвае, што сярод бедных людзей нягоднікаў не менш, чым сярод багатых. Проста бедны нягоднік можа атруціць жыццё толькі сваім блізкім, а багаты, ды яшчэ пры ўладзе, — тут, вядома, маштаб другі.»

Друкуюцца ў новым часопісе вершы сёлетняй лаўрэаткі прэміі імя Міхася Стральцова **Анхелы Эспіносы Руіс**. Пэўна ўсе ўжо ведаюць, што гэта маладая іспанка з Малагі, якая вывучыла і выдатна ведае беларускую мову. Нават піша на ёй вершы. Гэта эмацыйна-пачуццёвая грамадзянская ды інтымная лірыка — як удзячнасць лёсу за гэтую «беларускую праяву» ў яе душы і сэрцы.

Называлі мяне тут паэткай, легендай, прарокам, Быць прарокам няможна на роднай зямлі. Беларускую мову, відаць, толькі цэняць здалёку, І стагоддзе назад вы яе сапраўды прадалі.

Два гістарычныя апавяданні гарадзенца **Віктара Варанца** займальныя і чыгэльныя. Ну, каму падасца абыякавай яшчэ адна гісторыя з росшукам расейскага імперскага золата, якое захапіў Напалеон! Яно на дне Бярэзіны ці ў таемнай скарбніцы езуітаў? Не менш захапляльны і расповед пра справы шпіёнскія і «гусарскі (публічны) дом» з выведкай і прастытуцыяй... напярэдадні вызвалення Заходняй Беларусі...

Нізка вершаў ураджэнкі Гайнаўкі (Польшча) Кацярыны Сянкевіч адчувальна сухаватая. Тэксты пераважна здуманыя.

Мастак і паэт **Рыгор Сітніца** гэтым разам выявіў сябе ў іпастасі драматурга. Драма ў дзвюх дзеях з пралагам і эпілогам называецца «Фармат Вечнасці». Хаўтуры па творцу (мастаку, пісьменніку, архітэктару) Душа Мікалаю. Адпаведны шэраг прысутных узгоднены з пратаколам. Дзейства адбываецца як у рытуальнай зале і за жалобным сталом, так і ў віртуальным пазачасавым і пазапрасторавым фармаце, дзе мёртвыя могуць быць жывымі, а жывыя мёртвымі... Ці прыміраюць грэшных людзей той і гэты свет? Драматычны тэкст захоплівае і не адпускае да канца драмы. Мяркую, што пры мажлівай таленавітай рэжысёрскай пастаноўцы ўражанне ад спектакля будзе яшчэ больш яскравым.

Празаічныя творы пераможцаў конкурсу «Экслібрыс» да 100-годдзя БНР, якія друкуюцца ў гэтым нумары, зразумела, маюць гістарычны і грамадска-палітычны характар, як у сюжэтным, так і ў ідэйным (нацыянал-патрыятычным), і ў вобразным выяўленні. Сярод аўтараў: **Яўген Ансарэўскі**, **Зміцер Астроўскі** і **Андрэй Кулеш**.

Як заўсёды, у часопісе моцны і арыгінальны падбор перакладной літаратуры. Гэтым разам вядомага літоўскага паэта **Томаса Вяйнцлаву** прадстаўляе наш не менш вядомы перакладчык **Лявон Баршчэўскі**. Нізка вершаў называецца «Пейзаж з Паліфемам». У літоўцаў мой кумір Імантас Зыедоніс, але, скажу вам, і Вяйнцлава мала ў чым яму саступіць.

Улетку часта, прачнуўшыся на світанку, я адчуваю без страху набліжэння часу, калі прыйдуць новыя пакаленні і ўсё аднастайнаму: слоўнік, неба, соль, хлеб, а мне застаецца адно свабода.

Выдатныя іранічна-сціслыя апавяданні класіка амерыканскай літаратуры **О. Генры** чытаюцца на адным дыханні ў адмысловых перакладах маладой **Сашы Сайкоўскай**.

Многімі чытанымі віцебскі сатырык-іраніст **Міхась Мірановіч** прапануе ў сваіх перакладах адмысловыя «непрычасаныя думкі» **Станіслава Ежы Ленца**. Вось адна, датычная нас, смяротных, думка: «Адзін сваёй творчасцю будзе сабе надмагільны помнік, другі капае сабе магілу».

А вось пераклад аб'ёмнага даследавання «Вёскі Камаровічы ў Мазырскім павеце» гжэчнай польскай шляхцічкай **Эмай Яленскай** (пісьменніцай і фалькларыстам-этнографам), зроблены вядомым фалькларыстам Уладзімірам Васілевічам, на мой погляд, проста падарунак як чытачам, так і беларускім навукоўцам. Гэты, на першы погляд, побытавы, з падрабязнымі ўзгледкамі духоўнай і матэрыяльнай культуры, нарыс (1891–1892) будзе прачытавацца кожным глыбока нацыянальным чалавекам, як «ойча наш» усяго нашага прамінулага, але, на шчасце, не забытага. Тут падрабязна апісана ўсё: самі палешукі, іх жыццё, будовы, звычкі, абрады, рэчы, адзенне, праца, побыт... Ну, вось, да прыкладу хоць бы гэты фрагмент:

«Само памяшканне палескай хаты пры святой лучніца ўяўляе сапраўды маляўнічае відовішча. Нейкі водар старажытнасці, даўно мінулых гадоў сыхodziць з гэтага

зацішнага свету, для якога чужымі здаюцца агульначалавечыя, грамадскія і палітычныя інтарэсы і які пра тое, што хвалюе ўсю астатнюю Еўропу, не мае найменшага ўяўлення і зусім не прагне вырвацца з гэтага зачараванага кола, спрадвечу яшчэ распачатага продкамі. Наглядзеўшыся на цывілізаваныя краіны, на адукаваныя народы, цяжка паверыць, што гэтая палеская хата ці яе жыхары, усе гэтыя прыстасаванні і ўвесь гэты першабытны лад сапраўды існуюць пасярод зменлівага еўрапейскага грамадства на схіле XIX стагоддзя. Такія гэтыя людзі яшчэ простыя, самародкавыя, наіўныя, поўныя дзіцячай абаяльнасці і такія блізкія да першабытнай прыроды!»

Выдавец, паэт і празаік **Кастусь Цвірка** працягвае занадоўваць сваё ўласнае і грамадскае жыццё. У тым ліку і літаратурнае, і культурніцкае. Гэтым разам у нарысе «Мой дзве тысячы шаснаццаці» гаворка ў асноўным вядзецца вакол працы над выданнем 200-томнай серыі «Беларускага кнігазбору».

Філософ **Валянцін Акудовіч** працягвае сваю справаздачную «хроніку беларускага інтэлектуала» і прапануе запісы пра дзейнасць «Бум-Бам-Літа», якія, як мяркуюцца, дададуцца да зместа яго будучай кнігі «Трэба ўявіць Сізіфа шчаслівым».

Літаратуразнаўца **Таццяна Кабржыцкая** ў сваім эсе распавядае пра жыццёвы лёс і творчасць «волага ўкраінскага Адраджэння» Клімента Квітка (1880–1953), мужа Лесі Українкі.

Таленавіты **Васіль Дранько-Майсок** дасціпна і абгрунтавана піша пра творчае жыццё драматурга Уладзіслава Галубка, спрабуючы вызначыць і выснаваць мастацкі плён ягоных рэжысёрскіх пакутаў. Эсе называецца «...Лушагуб беларускай сцэны».

Пра (цяпер ужо сталічны раён) «Грушаўку і Падгрушша» піша ў сваім эсе **Вольга Бабкова**, ціхая самасная пісьменніца з тонкім вычуваннем акаляючых рэчаў і ўнутранага стану чалавека.

Эсе **Марыны Яўсейчыка** пра тое, што ўсе мы ходзім пад Богам, а вась пакідаем гэты свет не ўсе і не заўсёды па Яго волі, але нярэдка і насуперак ёй, — па волі забойцаў, следчых, пракурораў і пракуратараў... Жыццё даецца кожнаму, а ўласная смерць не ўсякаму... Эсе пра лёсы, згадкі і здагадкі людзей, якія былі прысуджаны да смяротнай меры пакарання. «Расстрэл можа стаць развязкай у жыццёвай гісторыі толькі для чалавека, назбаўленага жыцця. Для яго родных расстрэл — гэта кульмінацыйны момант у няскончанай гісторыі роду, пасля якога іх чакае працяг — незваротна змененае ўласнае жыццё.»

Уладзімір Сіўчыкаў успамінае пры свайго настаўніка малявання мастака і педагога Уладзіміра Макарава.

Найбольш яркімі запісамі пра літаратуру і мастацкую творчасць пад агульным назовам «Мой чытацкі лёс» са сваёй фэйсбучнай фрэндсцэўжкі дзеліцца з чытачамі часопіса літаратуразнаўца і крытык **Павал Абрамовіч**.

Леанід Галубовіч разважае над старонкамі кнігі выбранай паэзіі Міколы Пракаповіча «Прытулак памяці».

Напрадвесні лепшага чытання для абуджэння душы і розуму і не падбярэш.

Лёгал

ПРЭМІІ

Дзве нобелеўскія літпрэміі за год

Шведская акадэмія афіцыйна абвясціла, што гэтай восенню будуць уручаны дзве Нобелеўскія прэміі па літаратуры: за 2018 і 2019 гады.

Пасля пасяджэння Нобелеўскага фонду, які выконвае волю-заповіт Альфрэда Нобеля, абвясціў, што «крокі, якія Шведская акадэмія распачала і збіраецца распачаць, створаць добрыя магчымасці для аднаўлення даверу» і што будуць абвешчаныя лаўрэаты на 2018 і 2019 гады.

Нагадаем, што пасля скандалу з разгалашваннем інфармацыі пра лаўрэатаў і абвінавачванняў у сэксуальным гвалце мужа аднаго з членаў Акадэміі, некаторыя акадэмікі выйшлі з яе складу, хоць іх сяброўства было пажыццёвым.

У сакавіку мінулага года новы пастаянны сакратар Шведскай акадэміі Андэрс Олсан абвясціў аб адтэрміноўцы прысуджэння прэміі, заявіўшы, што арганізацыі неабходна засяродзіцца на «ўзнаўленні грамадскага даверу» з-за таго, што яна разгледзела шэраг абвінавачванняў у сэксуальным гвалце, вылучаных супраць Жана-Клода Арно, мужа члена Акадэміі Катарыны Фростэнсан. Арно быў асуджаны за згвалтаванне і прысуджаны да турэмнага зняволення ў мінулым кастрычніку.

Значнымі зменамі ў прэміі стала прызначэнне пяці незалежных і знешніх членаў, якія дапамогуць Шведскай акадэміі выбраць нобелеўскіх лаўрэатаў «на наступныя некалькі гадоў». Тое, як выбіраецца пераможца, доўгі час было сакрэтам, які старанна ахоўвалі: вядома, што ў лютым Акадэмія разгледзела каля 200 намінацый, а да траўня быў вызначаны кароткі спіс. Яшчэ пяць аўтараў былі вызначаны летам. Архівы, у якіх падрабязна выкладаецца матывацыя журы, раскрываюцца для знешняга свету толькі праз 50 гадоў пасля падзеі.

Найбуйнейшая літаратурная прэмія Аўстраліі

Як паведаміла выданне «The Guardian», іранскі аўтар Бехруз Бучані, які шукае палітычнага прытулку, атрымаў найбуйнейшую аўстралійскую літаратурную прэмію.

Аднак сам лаўрэат, які сумарна атрымаў 125 тысяч долараў у намінацыі «Non-fiction prize» і «Victorian prize» за літаратуру і «Victorian premier's literary awards-2019», не прысутнічаў на цырымоніі, паколькі з'яўляецца вязнем турмы на востраве Мануса.

У адпаведнасці з жорсткай іміграцыйнай палітыкай Аўстраліі асобы, якія шукаюць прытулку і якія спрабуюць трапіць у краіну на лодцы, «апрацоўваюцца» ў афшорных цэнтрах.

Бехруза Бучані, чья дэбютная кніга атрымала як навукова-папулярную прэмію (25 тысяч долараў), так і галоўны приз за літаратуру ў памеры 100 тысяч долараў, не пускаяць у Аўстралію. Курдска-іранскі пісьменнік просіць палітычнага прытулку, яго амаль 6 гадоў трымаюць на «чыстыцы» на востраве Мануса ў Папуа-Новай Гвінеі — спачатку за сеткай аўстралійскага афшорнага цэнтра ўтрымання пад вартай, а затым у альтэрнатыўным жыллі на востраве.

А цяпер яго кніга «Няма аднаго, акрамя гор», складзеная з тэкставага паведамлення з цэнтра заключэння, была прызнана ўрадам той жа краіны, якая адмовіла яму ў доступе... Гэта, паводле выказвання пісьменніка, «парадаксальнае пачуццё».

Сам аўтар распавёў «The Guardian»: «Я, вядома, не пісаў гэтую кнігу проста дзеля таго, каб атрымаць узнагароду. Мая заўсёдная галоўная мэта — каб людзі ў Аўстраліі і ва ўсім свеце глыбока разумелі, як гэтая сістэма здзеквалася з нявінных людзей у Мануса і Науру на працягу амаль шасці гадоў. Я спадзяюся, што гэтая ўзнагарода прыцягне больш увагі да нашай сітуацыі, прывядзе да зменаў і да завяршэння гэтай варварскай палітыкі».

Ад імя Бучані ўзнагароду атрымаў яго перакладчык Амід Тафіян, які працаваў сумесна з перакладчыкам Мунсом Мансубі над тэкстам Бучані пры перакладзе з фарсі на ангельскую.

Прэмію ў галіне мастацкай літаратуры атрымала Эліз Вальмор-біда за рамана «Мадона гор» («The Madonna of the Mountains»).

Кендал Фівер быў уганараваны ў намінацыі «Драма» за п'есу «Усемагутны зрэдку» («The Almighty Sometimes»), а Кейт Лілі атрымала приз у намінацыі «Паэзія» за зборнік «Цілт» («Tilt»).

Кім Скот атрымала прэмію за «Табу» («Taboo») у намінацыі «Літаратура абарыгенаў».

Вікторыя Ханна ўзнагароджана ў намінацыі «Неапублікаваныя рукапісы» (приз у памеры 15 тысяч долараў) за «Кокамо» («Kokomo»), а Бры Ці выйграла приз глядацкіх сімпатый за мемуары «Чэрап з яечнай шарклупіны».

Серыя паштовак, прысвечаных пісьменніцам

Выдатная калекцыя «SHE» з 100 мастацкіх паштовак, натхнёных знакамітымі жанчынамі-пісьменніцамі, была прафінансавана на краўдфандынгавай платформе «Kickstarter» на працягу сутак.

Больш за 500 спонсараў папярэдне замовілі калекцыю (на памяць) з дапамогай розных узнагарод, якія яны атрымаюць да ліпеня.

«SHE-art» — гэта візуальная ода жанчынам-пісьменніцам, якія сваім словам зрабілі значны ўплыў на будучыя пакаленні чытачоў. Элегантныя ілюстрацыі прыцягваюць увагу да вялізнага ўнёску знакамітых пісьменніц.

Калекцыя «ўключае ў сябе» па дзве з 100 паштовак: адну — для захоўвання і адну — для адпраўкі поштай. Яны аддрукаваныя на дароў паперы з выдат-

най якасцю друку і захоўваюцца ў падарункавай скрынцы, якую можна пакласці на кніжную паліцу або часопісны столік, і з'яўляюцца выдатным калекцыйным прадметам для ўсіх, хто любіць мастацтва і літаратуру, а таксама ўнікальным падарункам для аматараў кнігі і мастацтва.

Калекцыя паштовак «SHE-art» упершыню была выдадзена ў 2017 годзе і складалася з 24 ілюстрацый. Яна атрымала шырокі водгук у энтузіястаў, прымусіўшы сузаснавальнікаў кампаніі «Obvious State» імкнуцца да большага, а поспех першага праекта натхніў на пашырэнне калекцыі.

Першая экранізацыя «Ста гадоў адзіноты»

Паводле паведамлення «плыневага» інтэрнэтсервіса «Netflix», ён атрымаў правы на першую экранізацыю найбольш вядомай кнігі калумбійскага пісьменніка, Нобелеўскага лаўрэата Габрыэля Гарсіі Маркеса. Упершыню будзе зняты серыял па матывах рамана «Сто гадоў адзіноты».

У паведамленні адзначаецца: «Netflix» набыў правы на шэдэўр Габрыэля Гарсіі Маркеса «Сто гадоў адзіноты» і адаптуе яго да вытворчасці ў серыі. Гэта першы і адзіны раз за

больш чым 50 гадоў існавання рамана, калі сям'я аўтара дазволіла адаптаваць праект для экрана.

Як паведаміла выданне «Variety», здымкі серыяла пройдуць пераважна ў Калумбіі — на радзіме літаратара. Таксама вядома, што сыны пісьменніка — Радрыга Гарсія Барч і Гансала Гарсія Барч — будуць выканаўчымі прадзюсарамі серыяла. Пра іншыя падрабязнасці праекта пакуль не паведамлялася.

Паводле слоў Радрыга Гарсіа, яго бацька дзесяцігоддзі адмаўляўся прадаваць правы на экранізацыю «Ста гадоў адзіноты» з прычыны абмежаванасці кінафільмаў у часе, а таксама патрабаванняў экранізацыі толькі на іспанскай мове. Сын сусветна вядомага літаратара адзначыў: «Аднак менавіта цяпер, у залаты век серыялаў, калі ўзровень сцэнарнага і рэжысёрскага таленту такі высокі, а глядачы ва ўсім свеце з задавальненнем спажываюць кантэнт на замежных мовах, гэта стала магчыма».

Раман «Сто гадоў адзіноты» Габрыэля Гарсіі Маркеса, 92-я гадавіна з дня нараджэння якога адзначалася 6 сакавіка, быў апублікаваны ў 1967 годзе. За яго, а таксама і іншыя творы, пісьменнік быў уганараваны Нобелеўскай прэміяй па літаратуры.

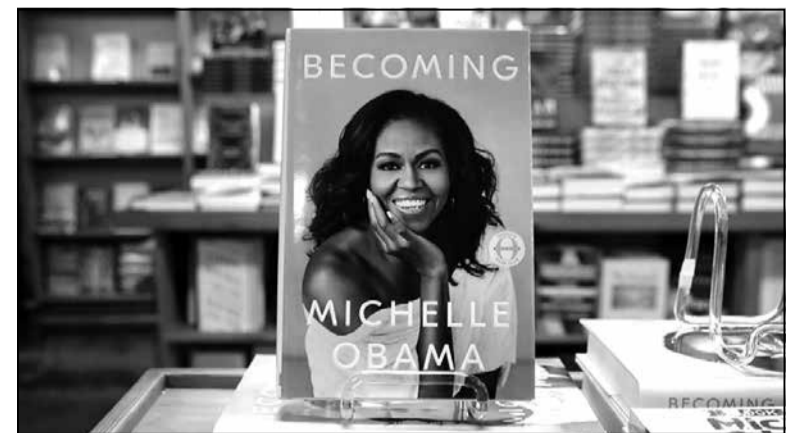
Кніга-рэкардсмен 2018 года ў ЗША

Аўтабіяграфія былой першай лэдзі ЗША займае першыя радкі рэйтынгаў па продажках.

Кніга «Станаўленне» (або «Becoming» у арыгінальным варыянце назвы) — моцная і неверагодна цікавая аўтабіяграфія, напісаная для людзей і пра людзей. Мішэль Абама паўстала ў сваім звычайным амплуа і акцэнтавала ўвагу на тым, што жыццё яе і гісторыя — такія ж, як і тысячы іншых амерыканцаў.

Продажы «Станаўлення» пабілі рэкорд, усталяваны бэстсэлерамі ЗША з 2012 года.

У першыя тыдні продажы выдавецкім дом «Penguin Random House «Becoming»» быў вымушаны дадрукоўваць новыя асобнікі, але пры гэтым слухаў «стогны ўладальнікаў кніжных крам у ЗША»: «Кніга скончылася, рабіце ж што-небудзь!».

Менавіта гэтая кніга стала пераможцам у ролі каляднага падарунка: яе набывалі мамам і жанчынам, падлеткам і босам у кампаніях, калегам і, нарэшце, проста куплялі сабе.

«Галоўная «разыначка» аўтабіяграфіі ў тым, што Мішэль не выдумала ні слова — усё праўда», — пішуць чытачы. «Аўтарка адкрытая і неверагодна харызматычная. Апошняга ў

ёй ці не больш, чым у мужа, які дамогся такой неверагоднай пасады і з гонарам вытрымаў усе выпрабаванні!» — дадаюць іншыя.

«Станаўленне» — гэта не ўсё жыццё, а толькі яго адрэзак. Я не маю намеру спыняцца, бо наперадзе яшчэ вельмі шмат цікавага!» — сказала Мішэль Абама на адной з прэзентацый сваёй кнігі ў Амерыцы.